

*TURCİA*, vol. 47, 2016 Paris. 33-72.

Closer to the source, as he was the Ottoman ambassador to Paris from 1797 to 1802, Moralı Ali Efendi speaks of “the French republic” (*França cumhûrı*) already in the first sentences of his report.<sup>77</sup> He notes that “the French nation, capricious like the colour of the chameleon, had been divided into three estates which went one against another”; he marks the anniversary of the execution of Robespierre, from whose “tyranny and oppression the French were saved” and describes in some detail and in a rather neutral way the function of the Directoire (*müdrân-ı hamse*) and of the Council of Five Hundred (*beşyüz vükelâ, beşyüz meclisi*).<sup>78</sup>

Another memorandum, composed in 1798 by the *reisülküttâb* Âtîf Efendi, contains a detailed description of Napoleon’s Italian campaign, urging the Sultan to take sides against France.<sup>79</sup> Âtîf Efendi stresses the atheist side of the Revolution: followers of the well-known atheists (*zındık*) Voltaire and Rousseau, he writes, introduced to the common people ideas such as the abolition of religions and the sweetness of equality and democracy (*müsâvât ve cumhûriyet*), drawing all the people to their cause.<sup>80</sup> Thus they succeeded in abolishing the churches, killing or persecuting the monks and more generally persuading the commoners (*‘avam-ı nas*) that “this equality and freedom” (*serbestiyet*) was the sure means for total worldly happiness. Âtîf Efendi argues that there is an imminent danger of these atheistic ideas to expand with ease into “all states and republics” (*kâffe-i düvel ve cemâhîr*), be them “of true or false religions”: the French have translated “what they call [the proclamation of] human rights” (*hukûk-ı insan*) and try now to incite every people and nation against their king (*matbû’ları olan mülûkun aleyhine*). He notes

<sup>77</sup> Refik, “Moralı Esseyid Ali Efendi’nin Sefaretnâmesi”, (on the expression “French republic” see, e.g., p. 1246, 1251, 1340, 1343 etc.). Moralı Ali Efendi speaks also of the “Genovese republic” (*Ceneviz cumhuru*) referring to the French protectorate of the Ligurian Republic (1797-1805): *ibid.*, p. 1553. On Moralı Ali Efendi see Soysal, *Fransız İhtilâli*, p. 338-339.

<sup>78</sup> Refik, “Moralı Esseyid Ali Efendi’nin Sefaretnâmesi”, p. 1336 (on the strife between the three estates: *Françalünün fırak-ı selase ile birbirlerine muhalif oldukları*), p. 1379 (on Robespierre), p. 1389-90 (on Directoire). His report also contains a narrative of Bonaparte’s consulate (pp. 1554-5); interestingly, he seemed more impressed by the new solar calendar and its holidays, which he describes in great detail (p. 1458 and elsewhere).

<sup>79</sup> Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, VI, p. 394-401. On Âtîf Efendi’s biography see Soysal, *Fransız İhtilâli*, p. 339-340; cf. *ibid.*, p. 206-207.

<sup>80</sup> The emphasis on the attribution of the Revolution to Voltaire and Rousseau’s atheistic ideas is also to be found in Ratîb Efendi’s dispatches from Vienna, six years earlier: Yeşil, “Looking at the French Revolution through Ottoman eyes”, p. 293.

repeatedly that they intend to turn all states into “democracies, i.e. inter-regna” (*cumhûriyete ya’ni fitret sûretine*), as they did with Genoa or the Helvetic Republic; if they succeed, they will renew one-third of the members of the consultation bodies (*erbâb-ı meşveretlerinin tecdîd-i sülûsi için nasb ve ihtiyar olunacak vükelâ-yı millet*) and most of the new members will belong to the Jacobin sect, known for its tendency to execute and confiscate. As shown by the example of the Ionian Islands, which were put under the regime of freedom” (*serbestiyet sûreti*), this could be threatening the Ottoman lands as well.<sup>81</sup>

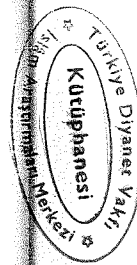
#### THE FRENCH AND THE GREEKS: ŞÂNÎ-ZÂDE ATÂ’ULLAH EFENDİ

The most intriguing study of the French Revolution’s significance for the Ottoman Empire comes from Şânî-zâde Mehmed Atâ’ullah Efendi (ca. (181595) 1770-1826), one of the most interesting figures of Ottoman intellectual life in the period preceding Tanzimat. Şânî-zâde had a good education in religious studies, medicine and mathematics and knew quite a few European languages (including Greek), apart from the usual Arabic and Persian. After serving in various teaching and judicial positions, he was appointed official historian (*vak’anüvis*) in 1819.<sup>82</sup> Şani-zâde’s understanding of European languages, just like İbrahim Müteferrika’s almost a century ago, seems to have made the difference with his predecessors, at least as far as it concerns information. As Edhem Eldem recently showed, the analysis on the science of history (where he mentions the Romulus’ legend, the Parian chronicle and the Chinese sources of Mongol history), which forms the introduction to his chronicle, comes from no less than Voltaire’s relevant article in the *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*; on the other hand, Şani-zâde’s own political views, as we will see, belong more to the

<sup>81</sup> Similar fears were expressed in other official documents as well: see e.g. Karal, “Yunan Adalarının Fransızlar tarafından işgali”, p. 117ff. And indeed, the creation of the Ionian Republic in 1800 was one of the first instances that necessitated a direct Ottoman translation of more or less democratic terminology. The constitution of the new semiautonomous state, composed after negotiations with the representatives of Greek notables and of the Czar, spoke of “[autonomous] commonwealth” (*cumhur*) and its “government, called senate” (*senato ta’bir olunur hükûmet*). See Nikiphorou ed., *Συνταγματικά κείμενα των Ιονίων Νήσων*, p. 709.

<sup>82</sup> On his life and works see the introduction in Yilmazer ed., *Şânî-zâde târîhi*.

D 124



شاه اسماعیل اول: پادشاهی با اثری دیرپای

شأنی زاده، عطاءالله آفندی

Babinger, F. (1927). *Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig. *Oriente Moderno*, Editor-in-chief: Claudio Lo Jacono, Istituto per l'Oriente C.A. Nallino, Rome.

شأنی زاده، عطاءالله آفندی

(استانبول، اواخر قرن ۱۲ ق - تیره ۱۲۴۲ ق). دانشمند جامع‌الاطراف، پزشک، تاریخ‌نگار عثمانی در قرن ۱۳ ق. عطاءالله بن مدرس صادق آفندی، معروف به شأنی زاده. پس از کسب تحصیلات عالی، در ۱۲۰۸ ق، به مقام مدرسی رسید و بعد از سال‌ها تدریس، در ۱۲۳۰ ق قاضی ایوب شد. در ۱۲۳۵ ق، با رتبه قاضی مکه، مفتش اوقاف شد، اما در صفر ۱۲۴۱ ق از این مقام عزل شد و در صفر ۱۲۴۲ ق، هم‌زمان با حذف و از بین بردن تشکیلات بنی‌چری‌ها، به تیره تبعید شد و کمی بعد بر اثر غم و اندوه درگذشت (ششن، ص ۳۶۲).  
شأنی زاده دانشمندی بزرگ بود که افزون بر زبان عربی و فارسی، زبان فرانسه را نیز به‌خوبی صحبت می‌کرد و می‌نوشت و در زمینه‌های تاریخ، ریاضی، فیزیک، طب، نجوم، ادبیات، موسیقی، نقاشی و امور نظامی صاحب نظر بود و حتی به ساعت‌سازی نیز می‌پرداخت. او آثار متعددی در زمینه‌های طب، دریانوردی، ریاضی از زبان فرانسه به ترکی ترجمه کرد. روش تاریخ‌نگاری او مانند مورخان قدیم است، با این تفاوت که جهت‌گیری آن زیاد نیست (همان‌جا).

آثار

مرآت‌الآبدان فی تشریح اعضاء الانسان، در علم تشریح، در ۳ جلد (چاپ: استانبول، ۱۲۳۵ ق (دو جلد نخست)؛ بولاتی ۱۲۴۶ ق (جلد سوم)). ذیل بر تاریخ عثمانی عاصم آفندی\*، که حاوی وقایع سال‌های ۱۲۲۵ تا ۱۲۳۶ ق و مشتمل بر ۳ مجلد است (چاپ: استانبول، ۱۲۹۰ ق)؛ قوانین العساکر الجهادیه (ترجمه: ۱۲۲۱ ق؛ چاپ: ۱۲۳۱ ق)، که ترجمه‌ای است از زبان فرانسه همراه با افزوده‌هایی از سوی مترجم؛ تنبیهات حکمران با سرعسکران؛ تنظیم پیادگان و سواران؛ قانون الجراحین؛ معیار الاطباء؛ اصطلاحات اطباء؛ مقررات اجزاء طیبه؛ مرکبات اجزاء طیبه؛ اصول الطیبه؛ اصول حساب؛ اصول هندسه؛ جبر و مقابله؛ تعریفات سواحل دریا (Oriente Babinger, p 375-377; *Moderno*, vol. III, p 221-222).

منابع

ششن، رمضان (۱۳۹۱). «مورخان عثمانی»، تاریخ‌نگاری و مورخان عثمانی، ترجمه و تدوین نصرالله صالحی، تهران، پژوهشکده تاریخ اسلام.

شاه اسماعیل اول: پادشاهی با اثری دیرپای  
ایران و ایرانی

کتابی در تاریخ پادشاهی شاه اسماعیل اول صفوی، به فارسی، اثر منوچهر پارسادوست.

کلیات

سلسله صفویه در تاریخ ایران بعد از اسلام از بیش‌ترین اهمیت برخوردار است. ایران از زمان صفویان دارای وحدت سیاسی شد و مذهب شیعه دوازده‌امامی نیز مذهب رسمی کشور اعلام شد. هر دو رویداد برجسته از آن دوران تا به امروز هم‌چنان در جامعه ایران پایدار مانده است. این هر دو ویژگی (وحدت سیاسی و وحدت مذهبی) در اصل مرهون تلاش‌ها و اقدامات و سیاست‌های شاه اسماعیل اول، مؤسس سلسله صفوی، است که شناخت تاریخ حقیقی به قدرت رسیدن و پادشاهی و کشورگشایی‌های او امری مهم در بررسی ریشه‌های حوادث بعدی سلسله است. در این کتاب حجیم، مؤلف کوشیده شخصیت شاه اسماعیل اول و کارها و سیاست‌های او را تحلیل کند تا خواننده با مطالعه رویدادهای زمان او خود به ارزیابی این شخصیت تاریخی بپردازد.

پیکربندی

مندرجات کتاب، افزون بر پیش‌گفتار و سخنی کوتاه درباره برخی از منابع مهم کتاب، شامل هفت بخش است که هر بخش خود به فصولی چند تقسیم می‌شود و در انتها نیز حرف پایانی، همراه با ضمائم و منابع و فهرست اعلام، قرار گرفته است. بخش نخست کتاب با نام «استقلال، آرزوی دیرین ایرانیان» شامل چهار فصل می‌شود و مؤلف بدین سبب که یکی از اقدام‌های مهم شاه اسماعیل تأمین وحدت ایران و بازگرداندن هویت ایرانی به مردم ایران بود این بخش را در آغاز کتاب آورده تا تلاش‌های مردم ایران را برای به‌دست آوردن استقلال، پس از تسلط عرب، از ابتدا تا ظهور صفویان مطرح کرده باشد. بنابراین، در فصل نخست این بخش، به عرب‌ها و ایرانی‌ها پرداخته و در آن به تسلط عرب و

HAYRETÜ'L-AZİME Fİ İNTİHALATİ'L-GARİBE:

# VOLTAIRE VE ŞANİZADE MEHMED ATAULLAH EFENDİ\*

EDHEM ELDEM

— Şanizade Mehmed Ataullah Efendi (181595)

Şanizade Mehmed Ataullah Efendi'nin arkeolojik bir belgeyi mukaddimesinde zikretmesi gerçekten ilginç bir olguydu ve bunu bir Avrupa kaynağından almış olması kuvvetle muhtemel görünüyordu. Şanizade'nin şuradan, buradan topladığı bazı bilgileri zar zor bulabileceğimi düşünürken farkına vardım ki mukaddimesini neredeyse olduğu gibi Fransız filozof Voltaire'den almıştı. Bu durumun ne kadar önemli olduğunu herhalde belirtmeme gerek yok. Voltaire, 18. yüzyılın ve Aydınlanma'nın en önemli ve en radikal düşünürlerinden biriydi.



Voltaire 34  
yaşında.

Detay, Nicolas de Largillière atölyesi, tuval üzerine yağlı boya, 1728. Musée Carnavalet, Paris ([http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atelier\\_de\\_Nicolas\\_de\\_Largilliere\\_portrait\\_de\\_Voltaire\\_detaill\\_musee\\_Carnavalet\\_-002.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atelier_de_Nicolas_de_Largilliere_portrait_de_Voltaire_detaill_musee_Carnavalet_-002.jpg))

## ŞÜPHE VE KEŞİF

Bundan iki yıl kadar önce, Osmanlı topraklarında arkeolojinin tarihiyle ciddi bir şekilde ilgilenmeye başladığım sırada dostum —ve eski öğrencim— Hakan Karateke, Şanizade Mehmed Ataullah Efendi'nin (?-1826) meşhur *Tarih*'inin mukaddimesinde

arkeolojik kalıntıların tarihe kaynak oluşturabileceğinden bahsettiğini belirterek bunun Osmanlı vakanüvisleri arasında bir ilk oluşturduğuna dikkatimi çekmişti. Gerçekten de *Tarih*'in 1284 (1867) tarihli matbu birinci cildinin 8. ve 9. sayfalarında, tarihin "delil-i salis"i yani üçüncü delili olarak sunulduğu örnekte, "Bara adasında" (yani Paros'ta) "Arundel nam beğzadenin İngiltere'de Orendel şehrine nakl eylediği" mermerlerden bahisle, bu mermerlerdeki yazılarda MÖ 263 senesinde Atina'nın tarihinin kaydedildiği, ama bu tarihin ancak 1318 sene geriye gittiğini belirtmektedir. Arkeoloji ve İlkçağ tarihi konusunda bilgisi olanlar, burada bahsedilen mermerlerin 17. yüzyıl başlarında 21. Arundel Kontu Thomas Howard'ın (1585-1646) Ege Denizi'ndeki Paros Adası'ndan İngiltere'ye getirtip ardından Oxford Üniversitesi'nin Ashmolean Müzesi'ne bağışladığı ve üzerinde MÖ 1582 ile 264 yılları arasındaki dönemin bir kronolojisinin yer aldığı mermer levhalardan ibaret olduğunu, bunların en büyük öneminin de Yunan tarihindeki bazı olayların tam olarak ne zaman geçtiğini saptamaya yaradığını bildi.

Bu anlamda Şanizade'nin bu arkeolojik belgeyi mukaddimesinde zikretmesi gerçekten ilginç bir olguydu. Fakat asıl mesele, bu bilginin nereden geldiğini tespit edebilmektir. Osmanlı vakanüvislerini hor görmek gibi bir huyum yoksa da doğrusu Şanizade'nin bunu bir Avrupa kaynağından almış olması kuvvetle muhtemel görünüyordu. Özellikle de mukaddimenin sayfalarını çevirdikçe ve Meksika, Peru, Çin ya da Babil ile ilgili örneklerle rastladıkça bu şüphem iyice artmaya başladı. Araya başka işler girdiğinden bu meselemin hallini ileriye atmıştım ki, aynı merakı paylaşan Hakan Karateke geçenlerde bu konuda bir ilerleme kaydedip kaydetmediğini sorduğunda Şanizade'nin muhtemel Avrupa kaynaklarını araştırmaya koyuldum. Bunu yapmak için de başından yapmam gerekeni yaptım, yani bu konuda yapılmış çalışmalara müracaat ettim. Bunların ilki ve en önemlisi, Ziya Yılmaz'ın 2008 yılında yayınlamış olduğu iki ciltlik *Şanizade Tarihi* çalışmasıydı,<sup>3</sup> diğeri ise Halil İbrahim Erol adındaki genç bir araştırmacının 2010 yılında İstanbul Üniversitesi'ne sunduğu yüksek lisans tezinden derlediği kapsamlı bir makaleydi.<sup>4</sup> Fa-

03 Mayıs 2014

- 434 ACIDUMAN, Ahmet, ER, Uygur & ALTUĞ, Tibet. Spinal anatomy in an essential illustrated medical treatise of the late Ottoman era. *World Neurosurgery*;79 i (2013) pp.192-197. (Presents chapters related to the anatomy of vertebra and the vertebral column in the book of Şanizade Ataullah Mehmed, *Mir'at al-abdān fī tashrīh-i A'dā' i'l-Insān* (Mirror of the bodies in the dissection of the members of the human body).)

Şanizade ul. Ataullah  
181535

MADDE YAYIMLANDIKTAN  
SONRA GELEN DOKÜMAN

MADDE YAYIMLANDIKTAN  
SONRA GELEN DOKÜMAN

03 Mayıs 2014

- 463 GOODRICH, James Tait. The contributions of an Ottoman Empire polyglot to spinal anatomy: an interesting historical insight into a little known period in the history of neurosurgery. *World Neurosurgery*;79 i (2013) pp.95-96. [Şanizade Mehmet Ataullah, 19th century.]

Şanizade ul. Ataullah  
181535

DÉBUT DES LUMIÈRES  
OU SIMPLE PLAGIAT ?  
LA TRÈS VOLTAIRIENNE PRÉFACE  
DE L'HISTOIRE DE ŞANİZADE MEHMED  
ATAULLAH EFENDİ

D124



23 Mars 2015

MADDE YAYIMLANDIKTAN  
SONRA GELEN DOKÜMAN

Şanizade Mehmed Ataulloh Efendi (?-1826) est célèbre pour un certain nombre de faits qui le placent parmi les personnages marquants de la vie intellectuelle et scientifique ottomane du début du XIX<sup>e</sup> siècle<sup>1</sup>. Il est avant tout connu pour avoir été un des premiers parmi ses contemporains à s'intéresser aux progrès de la médecine occidentale et à publier des traités en partie inspirés ou traduits d'ouvrages européens. Il s'agit essentiellement d'une « pentalogie » médicale, *Hamse-i Şanizade*, dont seuls les trois premiers livres furent publiés de son vivant,

Edhem Eldem, professeur des universités, Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, 34342 Bebek-İstanbul, Turquie.  
eldem@boun.edu.tr

<sup>1</sup> Cet article développe une première version de vulgarisation sur le même sujet : Eldem, « El-hayretü'l-azime fi'l-intihalatı'l-garibe » (voir bibliographie en fin d'article). Je tiens à remercier mon collègue Hakan Karateke qui, le premier, avait attiré mon attention sur la composante « archéologique » de la préface de Şanizade ; mon étudiant Murat Şiviloğlu qui me procura bien des textes et documents auxquels je n'avais pas accès lors de la rédaction de la première version de cet article ; la Fondation pour l'histoire (Tarih Vakfı) et enfin, le département d'Études islamiques de l'université de Bonn (Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, Philosophische Fakultät, Abteilung für Islamwissenschaft) où un très agréable et fructueux séjour en tant que professeur invité m'a permis de me consacrer à la préparation de cette étude.

MADDE YAYIMLANDIKTAN  
SONRA GELEN DOKÜMAN

11982 EROL, Halil İbrahim. Şanizade Mehmet Ataulah: an  
example of Ottoman history writing and thought of  
history. *İnsan & Toplum: Human & Society*, 2 / 3  
(2012) pp.51-56. [19th-century chronicler. Extended  
abstract of a preceding article in Turkish.]

23 Mayıs 2014

# QUELQUES IMPORTANTES CARACTÉRISTIQUES HISTORIQUES ET SOCIO-ÉCONOMIQUES DU DÉVELOPPEMENT DE LA RÉPUBLIQUE DE LIBAN DANS LES CONDITIONS ACTUELLES

(Résumé)

Pendant plusieurs siècles la République de Liban est un petit pays, mais à cause de son importante situation géopolitique et le rôle de transposition entre le Proche Orient et les pays de la Méditerranée elle est grande par ses fonctions commerciales directes et économiques dans cette partie du monde. A commencer par l'époque antique jusqu'aujourd'hui, la République de Liban resta, à vrai dire, un pays attrayant pour le croisement des intérêts étrangers sur son territoire et pour les nombreux conflits intérieurs et versements de sang parmi le peuple libanais divisé en quelques traditions et confessions. Comme conséquence d'un tel „destin“ historique imposé de l'extérieur, le peuple libanais, ayant définitivement acquis sa propre république, s'achemine, après la deuxième guerre mondiale, vers un nouveau développement dramatique duquel il est difficile de prévoir quelque perspective nettement définie. Même après l'acquisition de son indépendance, le Liban devint l'arène des conflits politiques et militaires entre les pays voisins et entre la population libanaise elle-même à cause de l'intolérance traditionnelle, entre la communauté chrétienne et la communauté musulmane et les différentes sectes religieuses parmi elles.

Ce sont les causes de la crise de la société actuelle libanaise qui dure depuis plusieurs décennies et même après la Deuxième guerre mondiale, et quelle en serait la perspective pour la dépasser, il est difficile à prévoir vu l'actuelle constellation de la politique intérieure et les relations et la présence des puissances étrangères et des différentes formations militaires armées sur le territoire de ce pays. C'est pourquoi, le phénomène du Liban et de son avenir représente un problème à part dans le contexte de sa situation géopolitique actuelle, son rôle historique dans le passé et sa situation actuelle non enviable.

La guerre civile provoqua de sérieuses conséquences au Liban. Elle se répercuta négativement sur l'économie du Liban et les autres branches de la vie du peuple libanais. Cependant, Liban réussit déjà plusieurs années de s'en tirer aussi bien de sa sombre politique intérieure que de sa situation économique intérieure, tendant à éviter les lourdes conséquences de la grande inflation présente, la diminution de la production, l'augmentation de l'importation et des prix du pétrole, le déficit chronique du budget, l'incapacité de l'administration pour une plus grande mise en pratique des mesures nécessaires dans le domaine de la politique économique etc.

Glasnik, 24/3, 1980 Uskup

ХРОНИКИ

Sanjide Mehmed Atallah Efendi  
181525

Tarih-i Ata

АЛЕКСАНДАР МАТКОВСКИ — КЕМАЛ АРУЧИ

## ИЗВАДОЦИ ЗА МАКЕДОНИЈА И БАЛКАНОТ ОД ТУРСКАТА ХРОНИКА „ТАРИХ-И АТА“ ОД АТАБЕЈ (1326—1860)

Како што веќе пишувавме, турските хроники даваат разноврстен и изобилан материјал за историјата на Македонија и Балканот во време на турското владеење. Многубројните турски хроничари (околу 400) оставиле изврсни дела за историјата на Османска Турција, како и за историјата на народите што биле во составот на таа империја. Ако се исфрлат негативните страни од овие хроники, како што е глорифицирањето на султаните и нивната власт, класната определба на повеќето хроничари кои биле главно припадници на високото турско феудално општество и ако се отфрлат сите оние бомбасти фрази и китнест стил со што хрониките тогаш се одликувале, и ако се искористат само историските факти со кои се богати хрониките, тогаш тие претставуваат првокласен извор за време на турското владеење, се разбира, ако современиот историчар ги користи критички.

### БИОГРАФИЈА НА АТАБЕЈ

Атабеј Тајарзаде Атаулах Ахмед, познат повеќе под скратеното име Атабеј, бил роден во Истанбул во 1810 година. Атабеј бил турски функционер и познат историчар. Татко му Тајар ефенди бил висока личност во внатрешниот дел на царската палата наречен ендерун.<sup>1</sup> Татко му бил учена личност и затоа извесно време бил лала — воспитувач на принцовите. И самиот Атабеј бил воспитуван во царската палата. По свршување на школувањето бил поставен како службеник во кадемот на топхането. Бидејќи во 1833 година починал таткому,

<sup>1</sup> Sicilli osmani, II, 482. Babinger, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke. Leipzig 1927, 366—7.

956.10741

ŞA.Ş

Şânizade, Mehmed Ataullah

(Şânizade tarihi)

شانى زاده تاريخى / تاليف محمد عطا

الله شانى زاده - ( استانبول ) : سليمان  
الفندى مطبعه سى ( د.ت )

4 vol. in 1; 21,5 cm.

Text in Ottoman Turkish

2nd vol. printed in 1290 H. (1873 M.)

1. History, Turkey - 1774 - 1839 2. History,  
Ottoman Empire I. Author (Arabic) II. Title  
III. Title (Arabic)

5289

07 NISAN 1995

3- "Tabip Şânî-zâde Mehmet Atâullah Hayatı ve Eserleri", Doç Dr. Nil Sarı'nın danış-  
manlığında Mükerrrem Bedizel Zülfiyar tarafından hazırlanmış yüksek lisans tezi, İst.,  
1986, IV+147 s.

29 TEMMUZ 1996

181595  
ŞANİZADE  
MEHMET  
ATAULLAH  
EFENDİ1184. Hekim Şani-zade Ataullah : (1771 -1826) / [ed. Ahmet  
Hulusi Köker]. - Kayseri : Erciyes Üniversitesi Matbaası,  
1989. - 131 S. : Ill. - (Yayın / Erciyes Üniversitesi, Gevher  
Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü ; 5)  
Inhalt: Akten des Symposiums (1989) über den Mediziner  
Mehmed Şanizade Ataullah Efendi, 1711-1826. - Text türk.  
ISBN 975-7598-03-8 9 E 5845

ŞANİZADE ATAULLAH

Mehmed Atâullah Efendi

Sehvarçelebi, Dr. Bedi N.

(v. 1242/1826)

"Hekim Şanizade Atâullah Efendi ve  
modern Türk tıbbatı", Sağlık Dergisi,  
Ankara.

1962/26 sayı 8 ss. 449-458

"ŞANİZADE MEHMET"

2356

926/NE 90

On dokuzuncu yüzyılda Ög. İsmâîl Türk Hekimi... S. 202-  
204Şânizade, Mehmed Atâullah Efendi İLT  
(v. 1242/1826)

Univ., Ord. Prof. Dr. A. Süheyl

"Hekim - Mühendis - Müverrih Şânizade  
Ataullah Efendi ve Türk-Alman tıbbî ilip-  
kilerindeki önemli rolü", Türk-Alman  
Tıbbî ilişkileri Simpozyumu (I. İstanbul,  
18-19.10.76) 1981

ss. 125-130



## II. MAHMUD'UN SANAT ÇEVRESİ (Yüksek Lisans Tezi )

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	87068
Tas. No:	700.95607 MER.1

TALİP MERT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. UFUK GÜLSOY

İSTANBUL 2002

### 1.10. Mehmed Ataullah Efendi

#### Şanî-zade

Mehmed Ataullah Efendi Medine-i Münevvere Mevleviyetinde bulunduğu esnada vefat eden Şanî-zade El-Hac Mehmed Sadık Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Veladet tarihi mazbut değildir.

1200 (1786)'de Dürrîzade Mehmed Arif Efendi'nin birinci meşihatinde akab-i imtihanda tedris ruusu verildi. Bu tarihte babası Mehmed Sadık Efendi Süleymaniye Daru'l-hadis'i müderrisi idi.<sup>90</sup> 1203'de (1789) pederi Ordu Kadısı bulunmağla vâfirce müddet maiyyetinde bulundu.

1 Cumade'l-ahire 1231 (29.04.1816) günü zabtetmek Ataullah Efendi'ye üzere Havass-ı Refia Kazası (Eyyub Sultan) tevcih olundu.

8 Rebiu'l-ahır 1232'de (25.02.1817) Evkaf Müfettişliğinin Havass-ı Refia Kadısı Şanî-zade Mehmed Ataullah Efendi'ye tevcihi vuku' buldu.<sup>91</sup>

Vak'anüvis Ahmed Âsım Efendi'nin taundan vefatı üzerine bu hizmeti hüsn-i ifaya muktedir olan erbab-ı liyakat Sultan Mahmud tarafından soruldu. Taraf-ı Sadaretten arz edilen esâmi arasından padişah Ataullah Efendi'yi intihab eyledi. Bu me'muriyetle ilgili arşiv kaydı:

Vak'anüvislik hizmeti huzur-u sadr-ı âlide hil'at giyerek Şanî-zadeye ihale olundu. 15 Safer 1235 (03.12.1819)<sup>92</sup> cümlesinden ibarettir. Şanî-zadenin vak'avüvislik hizmeti 15 Safer 1241 (29.09.1825)'e kadar devam etti.

Şanî-zade Ataullah Efendi'ye 9 Muharrem 1237 (06.10.1821)'de ise Mekke-i Mükerreme pâyasi tevcih olundu.<sup>93</sup>

Tercüme Odası kurulunca orada Firenkçe ve Rumca bilen müslüman tercüman ihtiyacı doğdu. Şanî-zade'nin de burada istihdamı düşünülmüş ancak mevaliden bulunması sebebiyle bundan vazgeçilmiştir.

<sup>90</sup> C. Belediye 4540

<sup>91</sup> BEO Sadaret (Teşrifat Defterleri) 453 / 72

<sup>92</sup> a.e. 453 / 173

<sup>93</sup> Ahmed Es'ad Efendi, age s.19

of the Man who Created Modern Turkey, New York-Londra 1937. Gentizon, P.: *Moustapha Kemal ou L'Orient en Marche*, Paris 1929. Hall, J. W.: *Eminent Asians, Six Great Personalities of the Near East*, New York-Londra 1936 (s. 147-338: Mustafa Kemal). Hanki, Aziz: *Türk ve Atatürk*, Kahire 1937. Jukets, Sekai: *Su Den*, Tokyo 1931 (s. 459-509: Mustafa Kemal). Laub, O. ve Schaefer, E.: *Kemal Atatürk [Leben und Werk in Bildern]*, Leipzig 1939. Mikusch, D. v.: *Gazi Mustafa Kemal, Zwischen Europa und Asien*, Leipzig 1929. Mikusch-Linton, J.: *Mustafa Kemal [Between Europe and Asia]*, Londra 1931. Mikusch-Vaillant, V. et Kuckenbug, J.: *Gazi Mustapha Kemal, La Résurrection d'un Peuple*, Paris 1931. Mikusch-Mesiha: *Mustafa Kemal El-Mesel-ül Alâ*, Beyrut 1933. Méliä, J.: *Moustapha Kémal ou la Rénovation Turque*, Paris 1929. Melzig, H.: *Kemâl Atatürk*, Frankfurt a. Main 1937. Rossi: *Il Ghazi Mustafa Kemal Pascia*, Roma 1933. Röessler, F.: *Kemal Pascha*, Berlin 1933. Said ve Sabit: *Siret-i Mustafa Kemal Paşa*, Kahire 1922. Savar, Maksim: *Gazi Mustafa Kemal Paşa [Njegov Životi i Djela]* Bosna Sarayı 1931. Sherrill-Carolet, P.: *Mustafa Kemal, l'homme, l'oeuvre, le pays*, Paris 1934. Sherrill-Clarence, L.: *Trois hommes, Roosevelt, Mussolini, Kemal*, Paris 1936. Szirmai, R.: *Mussolini, Kemal, Stalin és a többiek*, Budapeşte 1935 (s. 163-226: Kemal). Tesovič: *Mustafa Kemal Atatürk*, Prag 1935. Tefvik, Mehmed: *Kemal Atatürk*, Kahire 1936. Tefvik, Mehmed-Ferhanî, İsmail Firdevsî: *Kemal Atatürk*, İran 1317-1938. Tomič, Z. S.: *Kemal Atatürk [Tvorac nove Turske]* Belgrad 1939. Tongas, G.: *Atatürk et le vrai visage de la Turquie Nouvelle*, Paris 1937. Tongas, G.-Rynd, F.: *Atatürk and the True Nature of Modern Turkey*, Londra 1939. Toto, İsmet: *Gazi Kemal Atatürk*, Tiran 1935. Tröbst, H.: *Soldatenblut vom Baltikum zu Kemal Pascha*, Leipzig 1925. Vaidi, Toma A.: *Kemal Atatürk*, Atina 1936. Wortham, H. E.: *Mustapha Kemal of Turkey*, New York-Boston 1930. Zara P.: *Moustapha Kemal, Dictateur*, Paris 1936.

**ATAÜLLAH:** bk. CEMALÜLHÜSEYNİ.

†**ATAÜLLAH, [Arapzade]** (1720-1785), şeyhülislâm. Ahmet III. ün imamı ve şehzadeler hocası olan ve Rumeli Kazaskeri iken ölen Abdurrahman efendinin oğludur. On sekiz yaşında iken müderris olmuş (1737), Halep, Şam, Mekke (1756-1780), daha sonra İstanbul kadısı (1779), Anadolu (1781) ve Rumeli kazaskeri (1782), ve şeyhülislâm olmuştur (1784). A., şeyhülislâmlıkta 63 gün kaldıktan sonra ölmüştür.

— **ATAÜLLAH, [Hoca]** (*Ataullah Atâi Ahmet*; ölm. 1571) Türk bilgini. Birgi'de doğmuş, İstanbul'da ölmüştür. 1547 de Rüstem Paşa medresesine müderris, 1550 de Şehzade Sarı Selim'e öğretmen olmuş, Selim II. tahta geçince (1566), A., padişah hocası tayin edilerek değerlendirilmiştir. A., bayram kutlama törenleri protokolunda herkesten önce gelir ve padişah kendisine saygısını göstermek için ayağa kalkardı. Selim II. üzerindeki nüfuzıyla, solumsuz olarak memleket işlerine karışmıştır. Devrinin tanınmış bilgin ve şairlerindendir.

† **ATAÜLLAH, Mehmet** (ölm. 1715), şeyhülislâm. Babası Eyyubî İbrahim efendi isimli bir kadıdır. Üç defa fetva emînliği (1682, 1686, 1701), İstanbul kadılığı (1702), Anadolu kazaskerliği (1704), iki defa Rumeli kazaskerliği (1706, 1712) görevlerinde bulunduktan sonra şeyhülislâm

olmuş (1713), zamanında ilmî rütbelerin para ile satılması alıp yürüdüğünden üç ay sonra azledilmiştir. A. Sadrazama dil uzattığından Sinop'a sürülmüşken (1714), bindiği geminin yolda batması üzerine sürgün yeri Bolu'ya çevrilmiş ve az sonra orada ölmüştür.

Devrinin seçkin bir fıkıh bilgini olarak tanınan A. in *Fıkıh-ı Atâi* diye tanınan bir eseri vardır.

† **ATAÜLLAH, Mehmet, [Dürrizade]** (1729-1785), şeyhülislâm. Şeyhülislâm Dürrizade Mustafa efendinin oğludur. Altı yaşında müderris ve 1758 de Selânik Mollası olmuş, Mekke payesi almış (1762), İstanbul kadısı (1769), bir kere Anadolu (1774), iki kere Rumeli kazaskerliği görevlerinde (1779, 1782) bulunduktan sonra şeyhülislâm olmuş (1783), iki yıl kadar sonra eski sadrazam Halil Hamit Paşa (b. bk.) ile birlik olduğu ileri sürülerek azledilip hacca gitmek üzere Gelibolu'ya sürülmüş (1785) ve aynı yıl içinde orada ölmüştür.

† **ATAÜLLAH, Mehmet, [Topal, Ebu İshakzade]** (1760-1811), şeyhülislâm. Babası şeyhülislâm Mehmet Şerif efendidir; dedesi Mehmet Esat efendi de şeyhülislâmdı. A., on iki yaşında iken müderris rütbesini almış, aynı zamanda öğrenime devam etmiş. müderris Tokatlı Mustafa efendiden ders görmüş, daha sonra Kudüs mollası olmuş (1782), Edirne payesini almış (1789), Mekke kadısı olmuş (1791) İstanbul'a dönünce Rumeli ve Anadolu payesini almış (1798), sonra Rumeli kazaskerliğine atanmıştır (1804). A., 1806 da şeyhülislâm olmuş, Kabakçı Mustafa ayaklanmasında isyancılar tarafını tutmuş, Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesi üzerine şeyhülislâmlıktan azlolunmuş (1808), önce Bebek'teki yalısında oturmağa mecbur edilmişken bir ay sonra Kızanlık kasabasına, sonra Güzelhisar'a sürülmüş (1810) ve orada ölmüştür.

A. in Arapça ve Türkçe münşeat'ı ve takrizleri, *Tefsir-i Beyzâvî*'ye yarım kalmış Türkçe haşiyesi vardır. A. şiir de yazmış olmakla beraber, kuvvetli bir şair sayılamaz. İstanbul Üniversitesi kitaplığında üç yazma divanı vardır (No. 1659, 2902, 3590); üçüncüsü kendi el yazısıyledir.

† **ATAÜLLAH, [Şânizade]** (1771-1826). Türk tıp ve matematik bilgini, tarihçisi. Medine mollası Elhac Mehmet Sadık efendinin oğludur. Büyük babası tarakçı olduğundan ailesi, aynı anlama gelen Şânizade saniyle ün almıştır. İlk öğrenimini bitirdikten sonra tıbb ve pozitif bilimlere merak ederek Süleymaniye tıp medresesine girmiş, burayı bitirince de Mühendishane'ye girerek geometri, astronomi ve astrolojide büyük bir yetki kazanmıştır. 1799 te müderris, 1819 da Mütercim Âsım'ın yerine vakanüvis olmuş, 1821 de Mekke mevleviyetine atanmıştır. Çeşitli bilim dallarında geniş bilgisi bulunan A., zamanının değerli bir hekimi de olduğu için bir aralık saray başhekimliğine getirilmesi düşünülmüş, fakat, Hâlet efendinin Mahmut II. ye yaptığı etki yüzünden bu makama geçememiştir. Gerek kendisini çekemiyenlerin uğraşmaları, gerekse hekimbaşı Behçet efendinin etkisiyle gözden düşen A., 1824 te vakanüvislikten de uzaklaştırılmıştır. Yeniçerilerin ortadan kaldırıldığı sıralarda Bektaşiliğin de yokedilmesine girişildiğinden, Bektaşî olduğu ileri sürülerek Tire'ye sürülmüş ve orada ölmüştür. Mezarı Tire'dedir. Doğu ve batı dillerini bilen, resim ve musikiden anlıyan A., telif ve tercüme eserleriyle büyük bir ün kazanmış, batı bilim dünyasında da tanınmıştır. Tıp terimlerini ilk defa tercüme etmekte gösterdiği başarı, hizmetlerinin başında gelir. Yeni

اليسابورى — محمد بن عبد النبي بن عبد الصانع اليسابورى الشيبى الاخبارى ولد سنة ١١٧٨ سافر الى الهند ثم قدم بغداد وسكن النجف الاشرف وتوفى بها فى حدود سنة ١٢٤١ احدى واربعين ومائتين والى . له من التصانيف امل الى العباسى فى الرد على النصارى . انساب العين . نموذج المراضين . البرهان فى التكليف والبيان . تحفة الامين والمدر الثمين . التحفة فى ابواب الفقه الى آخر الديات . تسليية القلوب الحزينة الجارى مجرى الكشكول والسفينة . تقويم الرجال . حرز الحواس عن وسوسة الخناس . حسن الاتفاق فى تحقيق الصداق . حقيقة الاعيان فى معرفة الانسان . حقيقة الشهود فى معرفة المعبود . الدر الفريد ومعراج التوحيد . دوائر العلوم وجدول الرسوم . ديوان شعر عربى . ديوان آخر فارسى . ذخيرة الالباب الى كل علم فيه باب . رسالة الاعتذار . الشعلة النارية فى اجوبة الاسئلة الملاية . شمس الحقيقة رسالة . الشهاب الثاقب . الصارم البتار لفظ الفجار وقيد الاشرار فى ثلاث مجلدات . صحيفة الصفاء فى ذكر اهل الاجتهاد . الصيحة بالحق على من الحد وتزندق . الطهر الفاصل بين الحق والباطل . فتح الباب الى الحق والصواب . فصل الخطاب . فى نقض مقالة ابن عبد الوهاب . قبسة المعجول . القسورة رسالة . قلع الاساس فى نقض اساس الاصول . كتاب المبين فى اثبات امامة الائمة الطاهرين . كشف القناع عن عور الاجماع . كليات الرجال فى التراجم . كوتر الاسرار فى شرح معضلات الاخبار . مجالى الانوار . مجالى الجالى . مصادر الانوار فى الاجتهاد والاخبار . سنية المرتاد فى ذكر فناء الاجتهاد . موارد الرشاد . ميزان التميز فى علم العزيز . النبأ العظيم من آثار تكية الخاقان وقفها على موالى صاحب الزمان . نبراس العقول . نجم الولاية . نشر الاخوان فى مسئلة القليان . نفثة الصدور فى رد الصوفية للمنفور . النور المقذوف فى القلب المشفوف . مضى النور من شاطئ الطور .

شانی زاده — محمد عطاه الله بن محمد صادق الرومى الحنفى المعروف بشانى زاده محرر الوقائع العثمانية من مولى الحرمين المتوفى سنة ١٢٤٢ اثنين واربعين ومائة والى . له اصطلاحات الاطباء اصول الحساب . اصول الصك . اصول الهندسة . تاريخ عثمانى فى اربعة مجلدات . تمرقات السواحل . تنبيهات حكمران باسر عسكران . قانون الجراحين . قوانين الصاكر

عطار زاده — محمد بن عبدالله الدمشقى الشهير بعطار زاده المتوفى فى حدود سنة ١٢٢٤ اربع وثلاثين ومائتين والى . صنف رنة الانعام فى نصرة الاسلام .

حفظى الرومى — السيد محمد عارف بن ابراهيم القسطنطينى الرومى الملقب بحفظى من خلفاء كتاب البحرية توفى فى ربيع الاول سنة ١٢٣٨ ثمان وثلاثين ومائتين والى . صنف الروايات الملكيات . سبط الحياط .

الدر قاوى — الشيخ محمد العربى بن احمد الدر قاوى المغربى الحنفى المالكى الشاذلى المتوفى سنة ١٢٣٩ تسع وثلاثين ومائتين والى . له الرسائل فى التصوف فى اربع كراريس شرحها الشيخ ظافر .

الزبيرى — جمال الدين ابو عبدالله محمد صالح بن ابراهيم بن محمد الرئيس الزمزمى الزبيرى الشافعى سافر الى مكة المكرمة ولد سنة ١١٨٨ وتوفى بها سنة ١٢٤٠ اربعين ومائتين والى . له فيض الملك العلام لما اشتمل عليه النسك فى الاحكام اعنى فى احكام المناسك رسالة .

درويش الرومى — السيد محمد اسعد بن الخطيب الحاج حسن الاستاسبولى الحنفى المتخلص بدرويش مات قاضيا بالمدينة المنورة سنة ١٢٤٠ اربعين ومائتين والى . له رسالة فى الآداب شرح العرائس للخادمى . مجموعة الاشعار تركى .

فائق الهندى — مولوى غلام محمد بن مولوى غلام حسين الكهنوى الهندى الاديب المتخلص بفائق توفى سنة ١٢٤١ احدى واربعين ومائتين والى . له من التأليف انشاء فائق فارسى . بهار معنى فى المشويات . ديوان شعر فارسى . روضة الشهداء منظومة فارسية . شكار معنى فى المشويات فارسى . مخزن الفوائد فارسى فى الادب نثراً .

الجوهري — ميرزا محمد باقر الهروى الاصل القزوينى المنشأ المعروف بالجوهري الشيبى قدم اصهبان وتوفى بها سنة ١٢٤١ احدى واربعين ومائتين والى . له طوفان البكا فى مقاتل الشهداء .

امين الزيلهوى — محمد امين بن عبدالله الزيلهوى (زيله بلدة من توابع سيواس) ثم المدينى المتخلص بامين مات بالمدينة المنورة سنة ١٢٤١ احدى واربعين ومائتين والى . له ديوان شعر تركى .

339. ABDÜLHAMİD HAŞMET B. MEHMED SÂLİH AL-ÜSKÜDÂRÎ (1239/1824'te sağ)

Hakkında bilgi bulunamayan bu zatın, Ebû Bekir Nusret Efendi'nin *Mâ Hazâr*'ının Manisa, nr. 5334'deki nüshasını 1220/1805 senesinde, Yusuf-zâde Abdullah Hilmi (ölm. 1167/1754. bkz. HA, I, 482-483)'nin *İnayetü'l-Mun'im Şerh-i Sahih-i Müslim* adlı eserinin Vahid Paşa, nr. 1068'deki nüshasını 1222/1807'de, kütüphane kataloğunda *Makedonyalı İskender'in Tarihi* adı verilmiş bir yazma eserin Esad Efendi nr. 2072'deki nüshasını 1234/1818 ve *Kaşf al-Zunûn*'un Yahya Tefvîk nr. 1579'da bulunan nüshasını 1239/1824 senesinde istinsah ettiğini biliyoruz. Tıp üzerine, Risâle-i Tıb (T, رساله طب) adlı bir eser yazmıştır. Eserde, tıp ilminin ortaya çıkışı, tıbbın bölümleri, insan bedeninin yapısı, fizyolojisi, sağlığı koruma yolları, kan, kanın deveranı, kalp, karaciğer ve böbreklerin yapısı ve özellikleri anlatılır.

Baş: من له الظاهر و الباطن و هو بكل شئ عليم و الصلوة على نبيه و عينه بالعين التسليم و على آله و اصحابه الذين فازوا باتباع صراط المستقيم الباب الاول في ابتداء ظهور الطب، الباب الثاني في اقسام مبادئ الطب، الباب الثالث في علم احوال الانسان، الباب الرابع في بيان تشريح الاعضاء الانسانية و باقوال متشرحين اطباء الافرنجية...

Nüshası:

\*İsmail Saib Sencer, II, nr. 2703: nestalikle 45 yaprak, 21,5x15(15x6,5) cm, 21 str. İstinsahı H. 1314'te.

340. ŞÂNİ-ZÂDE MEHMED ATÂULLAH (ölm. 1242/1826)

Eski tıptan yeni tıba geçiş halkasını temsil eder. XII/XVIII. asır sonlarına doğru İstanbul'da doğan Mehmed Atâullah, Medine kadısı Şâni-zâde-i şehri Muhammed Sâdık Efendi adlı bir müderrisin oğludur. 1200/1786'da ilmiye icazeti aldıktan sonra Süleymâniye Tıp Medresesi'nde ve Halıcıoğlu Mühendishânesi'nde tahsil gördü. Otuz yıl müderrislik yaptıktan sonra 1230/1815 yılında Eyüb kadısı, 1235/1819'da vakanüvis oldu. 1237/1821'de Mekke kadısı payesiyle evkaf müfettişi tayin edildi. Ortaköy Yârânı da denilen Beşiktaş uleması grubuna girdi. 1214/1825'te müfettişlikten azledildi. 1242/1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında Tire'ye sürüldü. Afvedildiğine dair fermanı aldıktan sonra öldü. İtalyanca, Fransızca, Farsça, Arapça ve Rumca bilen Şâni-zâde tarih, askerlik, matematik, fizik, tıp, astronomi, edebiyat ve musiki konularında bilgi sahibiydi. Şâni-zâde eski tıptan yeni tıba geçiş halkasını temsil eder (Adıvar, s. 216). Üç cilt olarak telif ettiği *Osmanlı Tarihi* 1290'da İstanbul'da basılmıştır. Coğrafya ve fenn-i harb üzerine yazdığı eserlerden *OCLT*, s. 180-181 ve *OASLT*, s. 56-58'de bahsedildi. Tıp üzerine yazdığı eserleri şunlardır:

1. Hamse-i Şâni-zâde fi'l-Tıbb (T):

خمسة شاني زاده

Eserin tamamı beş kitaptan meydana gelir:

Şani zade Mehmed Emih

pasaport usulünü, kütüphaneleri, büyük teleskobu anlatmıştır. Bunun yanında Fransa'da fizik ve kimya ilimlerinin çok gelişmiş olduğundan söz eder. Bu ilimlere dair bahis **Der Tarif-i İlm-i Fizika (T, در تعریف علم فیزیکا)** başlığını taşır.

...فزیقه تعبیر اولنان علمك اولدقجه اجمالاً بیانی شو وجهله دركه سبب حیاتمز اولان  
هوانك ایچنده هوای حیاتی و هوای مماتی و نار اولمغله انلری آیروب یعنی هوای حیاتی یی  
بشقه و هوای مماتی یی بشقه و اصل هوایی دخی بشقه شیشه لره وضع ایدوب بر پرنچ تل  
اوجینه شمعه ربطله اصل هوا اولان شیشه دروننه وضع ایلدکلرنده شعله شمعه حلل کلمیه  
رك چیقار بعده هوای مماتی اولان شیشه یه صوقدقلری کبی مجددا شعله لنور و بونلری  
تفریق غریب و عجیب ادوات و آلاته محتاج ایدوکی و اصل معلوممز اولان هوا دروننده  
هوای حیاتی و هوای مماتی نه مقداردر درجاتیله معلوم اولمغله علم مذکوره ساعی اولنلرك  
کیفیت معلوملری ایدوکی و صویك هوایه و هوانك صویه قلب اولندیغنی کویسترمك ایچون  
صنعتلو اوجقلر و شیشه لر ایجاد ایتمش اولملریله صویك هوایه قلب اولندیغنی کبی تکرار  
هوانك صویه قلب اولندیغنی فعلاً کویسترلر و استعمال ایلدیكمز هوا اکبادمزه دخول و خروج  
ایله دكجه هوای حیاتی ضایع اولوب مماتی غلبه ایتمکله فرضاً مستور و محفوظ آدمه ثقلت  
عارض اولدیغنی و بر محله...  
10 OCAK 2007

#### Nüshaları:

- \*Ali Emiri, tarih, nr. 833: rika ile yap. 42<sup>a</sup>-43<sup>b</sup>, 12,6x21,6(8x14) cm, . Ferağ kaydı: اتمام پذیر یافت  
این نسخه بفر مودهء عالیجناب معلا ألقاب عارف حکمت بك افندی دام عزه و اقباله ۱۲۶۲
- \* Ali Emiri, tarih, nr. 834/31: rika ile sayfa 73-74, 20,5x24,5(11,5x17) cm, 18 str. İstinsahı H. 1336'da.
- \*Reşid Efendi, 614: rika ile yap. 32<sup>b</sup>, 14,6x23,5(8,6x17,6) cm, 21 str.

**Bibliyografya:** Cevdet Paşa, *Tarih*, İstanbul 1309, VIII, 54, 232; *SO*, IV, 98; *OM*, III, 145; Babinger, s. 370-374; *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, s. 184-201; *TAÇTA*, I, 180; *Osmanlı*, VIII, 461; *DİA*, I, 292-293; *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar*, I, 74.

#### 139. ŞÂNÎ-ZÂDE MEHMED ATÂULLAH (ölm. 1242/1826)

XII/XVIII. asır sonlarına doğru İstanbul'da doğan Mehmed Atâullah, Medine Mollası Şânî-zâde-i şehri Muhammed Sâdık Efendi adlı bir müderrisin oğludur. 1200/1786'da ilmiye icazeti aldıktan sonra Süleymaniye Tıp Medresesi'nde ve Halıcıoğlu Mühendishânesi'nde tahsil görmüştür. Otuz yıl müderrislik yaptıktan sonra 1230/1815 yılında Eyüb kadısı, 1235/1819'da vakanüvis olmuş, 1237/1821'de Mekke kadısı payesiyle evkaf müfettişi tayin edilmiştir. Ortaköy Yârânı da denilen Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi denen gruba girmiş, 1214/1825'te müfettişlikten azledilmiştir. 1242/1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında Tire'ye sürülmüştür. Şânî-zâde afvedildiğine dair fermanı aldıktan sonra ölmüştür. İtalyanca, Fransızca, Farsça, Arapça ve Rumca bilen Şânî-zâde tarih, askerlik, matematik, fizik, tıp, astronomi, edebiyat ve musiki konularında bilgi sahibiydi. Üç cilt olarak telif ettiği *Osmanlı Tarihi* 1290'da İstanbul'da basılmıştır. Coğrafya ve fenn-i harb üzerine yazdığı eserlerden *OCLT*, s. 180-181 ve

### ATAULLAH EFENDİ

Şanî zade Mehmed Ataullah Efendi, Şanî Ahmed Dedenin hafidi fukahadan Şanî zade Mehmed Sadık Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Velâdet tarihi mazbut değildir.

Mütenevvi' ilimler tahsil ile emsali arasında temayüz etdi. 1785 [1200 H.] de tedris rüusu verildi. Babası ordu kadısı iken uzun müddet maiyyetinde bulundu.

1816 [1 cümadelâhire 1231] de havası refia kazası [Eyub] tevcih olundu. Vak'a nivis Asım Efendinin vefatı üzerine arz olunan zevat arasında Sultan Mahmud, Şanî zadeyi intihab eylediğinden 1819 [15 safer 1235] de vak'a nivisliğe tâyin kılındı. O sırada Evkaf müfettişliği de uhdesine tevcih ve 1821 [1237 H.] de Mekkei Mükerrreme payesiyle taltif edildi.

Fransızcaya vukufundan dolayı divanı hümayun tercemanlığına tâyini mevzuu bahs oldısa da mevaliden bulunması sebeble tensib olunmadı.

Hekim başı Behcet Efendinin siayetile 1825 [15 safer 1241] de vak'a nivislikden azl edildi.

Taifei Bektaşîye namile yad olunan Yeniçeri ocağının söndürüldüğü esnada bektaşiliğin de imhasına teşebbüsle bektaşilerden bazıları ifna, bazıları da uzak yerlere iclâ kılındı. Bir kaç zat ile beraber Şanî zadeye de bektaşilik isnad ve 1826 [safer 1242] de — arpalığı olan — Tireye ib'ad edildi.

Cevdet Paşa, tarihinde der ki:

«Şanî zade, ulûmı riyaziyye ve tabiiyyede mahir ve ilmi tıbde emsali nadir, zatile iftihar olunur bir zatı memduh ülmeasir olub bektaşilik efkârından pek baid idi. Lâkin hekim başı Behcet Efendi, anı istirkab ederdi. Bazı eşhas da ifsadı zatülbeynden hâlî olmazlar idi.

Şanî zade, gûya «Behcet Efendi, hekim başı ise ben de baş hekimim» der imiş yollu sözler şayi' olmuşdu. Bu sebeble Behcet Efendi, Şanî zadenin bütün bütün aleyhine düşmüş ve anı evvelce vak'a nivislikden azl ettirmişdi.»

A1245

H E K İ M

Şanizade Ataullah Efendi

VE

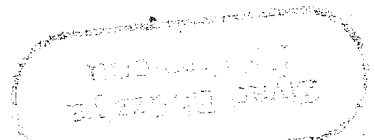
Modern Türk Tababeti

Y a z a n :

Dr. Bedî N. ŞEHİSUVAROĞLU

Akın Matbaacılık Ltd. Ortaklığı - Ankara

1 9 5 2



## ATÂ

**ATÂ** (? – 1826/7): Tarihçi, şair. İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed Ataullah'dır. Medine Mollalarından Şânizade Hacı Mehmed Sadık Efendinin oğludur. Bu yüzden Şânizade Ataullah diye tanındı. Tahsilini tamamladıktan sonra 1785'te sınavla müderris oldu. Bu arada tıp ve matematikle uğraştı. 1788'den sonra babasının ordu kadısı olması sebebiyle onunla çeşitli yerlerde bulundu. Müderrislikte en üst seviyeye ulaştı. 1816'da Eyüp kadılığına, 1819'da da Sultan II. Mahmud tarafından vak'anüvisliğe atandı. Tıpta çok ileri olduğu için rakipleri onu çekemedi. Hekimbaşılığa getirilmedikten başka sonunda vak'anüvislikten de uzaklaştırıldı. 1825'de Mekke-i Mükerreme payesiyle taltif olundu. Bu sıralarda Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmakta, Bektaşiler sürgüne gönderilmekteydi. O yıllarda Cemiyet-i İlmiyye'nin toplantıları, haftanın belirli günleri Ortaköy'de İsmail Ferruh Efendi'nin yalısında toplanmakta, Ataullah Efendiyle Bektaşî Şeyhi Mahmud Baba da bu toplantılara katılmaktaydı. Âlim bundan dolayı Bektaşilikle suçlanıp Tire'ye sürüldü. II. Mahmud'un emriyle affedildi. Mezarı Tire'de Kışla civarındadır. Şânizade birçok konuda bilgili ve liyakat sahibi olduğu hâlde, onu çekemeyenlerin yüzünden devlet kademelerinde lâayık olduğu yere bir türlü ulaşamadı. Âlim, fazıl; tıp ve tarihte mahir, teşrih, hesap, müzik, resim, inşa gibi konularda geniş bilgisi vardı. Şiirlerinde Atâ mahlâsını kullandı. Divan geleneğine bağlı olarak söylediği şiirlerinde tasavvufun etkisi açıkça görülür. Tarih görüşüyle bir yenilik getirmedi. **Eserleri/Şiir:** *Divan* (İÜK TY, 1352, 9636. **Tarih:** *Şânizade Tarihi*, (1808-1821 yılları olayları, 4 c.). **Tıp:** *Mi'yarü'l-Etibba*, (Prof. Störck'ün iki ciltlik eserinin İtalyanca çevirisinden Türkçeye aktarılmış bir el kitabıdır). *Mir'atü'l-Ebdân fi Teşrihi'l-İnsan* (Resimli anatomi kitabı olup 1815'te yazılmıştır, resimler yazarın eseridir), *Usûlü't-Tabîa*, (Fizyoloji kitabıdır), *Kanunu'l-Cerrâhîn*, (Cerrahlıkla ilgilidir), *Mizânü'l-Edviye* (Tedavi kitabıdır), *Mürekkebât ilâçlarla ilgilidir. İstilâhât-ı Etibba. Askerlik:* *Vesâyânâme-i Seferiyye* (Fransızcadan çeviri), *Tenbîhât-ı Hükûmrân bâ Ser-Askerân*, *Tanzîm-i Piyâdegân ve Suvariyyân*, *Târifât-ı Sevâhil-i Deryâ. Matematik:* *Usûl-i Hisâb*, *Usûl-i Hendese*, *Cebr- Mukabele. Kay.:* *Âyine-i Zîrefâ* (İÜK TY 9609, s. 65); Bedii N. Şehsuvaroğlu, *Hekim Şânizade Atâullah Efendi ve Modern Türk Tababeti*, Ank. 1952; İKTYDK 4/940-941; KA 4/2834; LTC 4/130; A. Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* s.193; OTM s. 67; SATŞ 1/

110; SO 3/79; *Şair Tabipler* s. 229-237; TEA 4/1066; TGDEİS s. 51; THŞ s. 303; TN 2/685 (2903); TŞ 2/523; S. Ünver, *Tıp Tarihi* s.177. ♦♦H. YILMAZ

**ATÂ** (1801/1810 - 1882 dö.): Osmanlı tarihçisi, devlet adamı, şair. Tayyazade Ahmed Atâ Bey ve Atâullah Ahmed adıyla da tanındı. Doğum tarihi olarak bazı eserlerde 1801, bazılarında 1810 tarihleri verilmektedir. Enderun'da yetişti. 1823'te kâtiplikle devlet hizmetine girdi. 1824'te II. Mahmud'un iradesiyle Enderun'da göreve başladı. Ancak, babasının ölümünden sonra Enderun'dan ayrılmak zorunda kaldı. Bundan sonra Sadreddin Beyle Anadolu'ya gitti. Bir müddet burada kaldıktan sonra İstanbul'a dönüşünde sırasıyla Dâr-ı Şurâ-yı Askerî kâtipliği, Çerkes Hafız Paşa ordusunu teftişe memur edilen Tayyar Paşanın kâtipliği, Girit Valisi Mustafa Nâilî Paşa'nın divan kâtipliği ve serasker mektupçuluğu görevlerinde bulundu. Takip eden yıllarda 1844'te Dâr-ı Şurâ azalığı, 1845'te Adana ve Halep mal müdürlükleri, 1848-1950 yıllarında İstanbul Ordusu muhasebeciği yaptı. 1852'de görevle Tunus'a, Trablusgarb'a ve Girit'e gönderildi; dönüşünde Rumeli ordusu müsteşarlığına atandı. 1859'da Cezayir-i Bahr-i Sefid müsteşarlığı yaptı. Bir süre memuriyetten ayrıldıysa da 1876'da Karahisar ve Karesi mutasarrıflığında bulundu. Bâlâ rütbesiyle Haremeyn müdürü olarak Medine'ye gitti ve orada öldü. Ölüm tarihi de ihtilâfıdır. 1877 veya 1879 tarihleri verilirse de bunlar kat'î değildir. 1882 yılından önce ölmüş olması muhtemeldir. **Eserleri/Tarih:** Ata Bey, kendi adı ile anılan beş ciltlik *Osmanlı Tarihi* ile meşhurdur. O zamana kadar kullanılmamış bazı kaynaklardan da faydalanarak kaleme aldığı bu eseri, saray ve bilhassa Enderun teşkilâtı için oldukça önemlidir. Birinci ciltte, eserin yazılış sebebi, Osman Gazi'den Kanûnî'ye kadar Enderun'daki kanunlar, gelenek ve göreneklerden, saray mensuplarının görevlerinden, teşkilâtla ilgili bazı terimlerden bahsedilmektedir. İkinci ciltte, Enderun ve saraydan yetişen sadrazamlar, şeyhülislâmlar, kaptanpaşalar ile bazı vezirlerin biyografileri vardır. Üçüncü ciltte, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud, Abdülmecid dönemleri, bu devirdeki âlim, sadrazam, tanınmış bazı şahsiyetlerle yazarın babasının biyografisi, eserin hazırlanışı sırasında faydalandığı kaynaklar ve yazarları belirtilir. Dördüncü ciltte, pa-



Dergi / Kitap  
Kütüphanede Mevcuttur

**ERCIYES ÜNİVERSİTESİ**  
**GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**YAYIN NO : 5**

14 NİSAN

**HEKİM**

**ŞANİ-ZADE ATAULLAH**

**(1771 - 1826)**

**14. MART. 1989 — KAYSERİ**

and sympathy on the part of the warrior towards his companions. It is appropriate to note, in this connection, that al-Shanfarā exploits a tendency of the poetry of the *su'lūks* in describing weapons in lavish detail, thus setting himself apart from the poetry of war; in the latter, substantive adjectives are used to denote weapons (Ibn Sallām, *K. al-Silāh*, Beirut 1408/1988, where this tendency is clearly visible); according to a regular pattern, and with little variation, the poet confines himself to mentioning arms, rather than describing them. The only descriptions worthy of the name in pre-Islamic poetry are found among the *su'lūks*; al-Shanfarā stands apart on account of his description of contemporary weapons for shooting.

**Bibliography:** al-Shanfarā, *Dīwān*, in *Dīwān al-sa'ālik*, Beirut 1413/1992, 11-54 (currently the least unsatisfactory edition); Mas'ūdī, *Murūdj*, iii, 310 = § 1190; Zamakhsharī, *A'djāb al-'adjab fi sharh Lāmiyyat al-'Arab*, Damascus 1408/1987; 'Ukbarī, *Sharh Lāmiyyat al-'Arab*, Beirut 1403/1983; Yāqūt, *Udabā'*, Beirut 1993, 330, 1255, 2409, 2601; poetic tr. of the *Lāmiyya* in M. Sells, *Desert tracings*, Middletown, Conn. 1989, 21-31; Ibn al-Shadjarī, *Mukhtārāt al-shu'arā'* al-'Arab, Cairo 1399/1979, 92-125; Baghdadī, *Khizāna*, Cairo 1406/1986, index; F. Gabrieli, *Storia della letteratura araba*, Rome 1951, 60-2; Blachère, *HLA*, index; Sezgin, *GAS*, ii, 133-7, ix, 267; Suzanne Pinckney Stetkevych, *The mute immortals speak. Pre-Islamic poetry and the poetics of ritual*, Ithaca and London 1993, § 4, 119-57 (an excellent study based on the theory of the "abortive passage" of the ethnologist Van Gennep and offering a new reading of the *Ta'yya*); Nāṣir al-Dīn al-Asad, *Maṣādir al-shi'r al-djāhili*, Cairo 1956, 173, 452-61; Yūsuf Khalīf, *al-Shu'arā'* al-sa'ālik, Cairo 1959, index, see especially 328-36 (very interesting biography); Nūrī Hammūdī al-Qaysī, *al-Furūsiyya fi 'l-shi'r al-djāhili*, Baghdad 1384/1964, 139, 169, 179, 185; Muḥammad Badī' Sharīf, *Lāmiyyat al-'Arab aw nashīd al-sahrā'*, Beirut 1964; 'Abd al-Halīm Hifnī, *Shi'r al-sa'ālik, manḥadjuhu wa-khaṣā'isuhu*, Cairo 1987, 51, 69, 112, 161, 162-72, 179-81, 185, 187-92, 203. (A. ARAZI)

**SHĀNĪ-ZĀDE** MEHMED 'ATĀ' ALLĀH EFENDI (1769? or 1771?-1826), Ottoman physician, historian and polymath. Son of the *kādī* Shānī-zāde Ṣādiq Mehmed Efendi, he pursued a religious career together with a medical education. In 1793-4 Shānī-zāde attained the rank of *muderris*, in 1814-15 that of *kādī* of Eyüp, and in October 1821 that of Mollā of Mecca and inspector of *evkāf*. Shānī-zāde suffered from the jealousy of the *hekīm-bāshī* Behdjet Efendi [see BAHĀT MUṢṬAFĀ EFENDI] and never himself became chief physician. Meanwhile, after the *wak'a-nūwis* 'Āṣim [q.v.] died, Shānī-zāde was appointed official historiographer (November-December 1819). As a leader in the Beshiktash Scientific Society, Shānī-zāde was suspected of Bektāshī connections and, when the Janissaries were suppressed, banished to Tire (Aydin). He died two months later in September 1826, and is buried in Tire.

The encyclopaedic Shānī-zāde was knowledgeable in medicine, mathematics, physics, astronomy, military science and painting. He composed poetry, and was a watchmaker. He was at home in Arabic, Persian, French and, probably, Italian and Latin. His experiments with cows proved that effective smallpox vaccine could be produced, and he advised Maḥmūd II to institute a vaccination campaign in Istanbul. He contributed much to modern Turkish medical terminology, especially to anatomical terms. His five-part series on anatomy, physiology, pathology, surgery, and pharmacology, written in plain Turkish, included

translations from western works. The anatomy, *Mir'ātu 'l-ebdān fi teshrīh-i a'dā'-i 'l-insān*, the first medical work printed in Turkish (Istanbul 1820), contained Turkey's first accurate anatomical illustrations, often modelled after those in Diderot's *Encyclopédie*. Shānī-zāde's *Ta'rikh*, running from Maḥmūd II's accession to 1820-1, exhibited cautious westernising leanings, mentioning such topics as parliaments, insurance and quarantine.

**Bibliography:** I.M.K. İnal, *Son asır türk şairleri*, Istanbul 1969, i, 103-16; Erciyes Üniversitesi, *Hekim Şani-zade Atallah*, Kayseri 1989 (bibliographies); 'Othmānī mül'ellifleri, iii, 221-2; Babinger, 346-7; A.S. Ünver, *Türkiyede çiçek aşısı ve tarihi*, Istanbul 1948; Gül Russell, *The process of cultural transmission in anatomical illustration*, in E. İhsanoğlu, *Transfer of modern science and technology to the Muslim world*, Istanbul 1992, 195-212; A.A. Adivar, *Osmanlı Türklerinde ilim*, Istanbul 1943, 191-4; A.S. Ünver, *Osmanlı tababeti ve Tanzimat hakkında yeni notlar*, in *Tanzimat*, Istanbul 1941, i, 935-6; T.X. Bianchi, *Notice sur le premier ouvrage d'anatomie et de médecine imprimé en turc à Constantinople en 1820*, Paris 1821.

(R.H. DAVISON)

**SHANSI** (Shan-hsi, Shan-xi), a province of north Central China watered by the Huang ho (Yellow River) and its tributaries. Of the total population of Shansi which numbers 32,882,403, Muslims (*Hui-min*, *Hui-tsu*) number about 130,000 (in 1990). Densely-populated places of Shansi Muslims are: Hsi-an (pop. 53,753), Hsien-yang, Ta-li (T'ung-chou), Wei-nan, Pao-chi, An-k'ang (Hsing-an), Nan-cheng (Han-chung) and other villages along the Wei River. The Muslim population of Shansi before 1862 is estimated at about 1,500,000-2,000,000, but about 1,000,000 of them were reportedly slaughtered by Han Chinese during the Muslim Rebellion of 1862-78; others fled to neighbouring Kansu [q.v.] province for safety.

As to the origin of Shansi Muslims, there were some Muslims in Shansi under the T'ang dynasty (8th-9th centuries), while many Arab and Persian Muslims emigrated from West Asia to Shansi under the Mongol Yüan dynasty in the 13th-14th centuries. In 1280 Naṣr al-Dīn, son of a Muslim general and governor of Yünnan province, Shams al-Dīn Sayyid-i Adjall 'Umar (1211-79), came to Shansi as local minister, and Muslims there increased. In the late 13th century, Prince Ananda, Yüan viceroy of Shansi and Tangut, was stationed at Kinjānfū (Hsi-an) with an army of 150,000. He was a believer in Islam from early childhood, and it is reported that a great number of the troops were converted to Islam (Rashīd al-Dīn). Under the Ming dynasty which overthrew the Yüan, Shansi Muslims were naturalised as Chinese Muslims (*Hui-min*). In April 1862, when a group of Taiping rebels invaded southern Shansi from Sichuan, the Ch'ing authorities who tried to attack them happened to mishandle local Muslims, between whom and the local Chinese in Shansi there had long been antagonism. At first, Muslims at Hua-chou broke out against local Chinese inhabitants, and Muslim rebellion spread over various places along the Wei River, extending to Kansu province. The Ch'ing authorities managed to suppress those Muslim rebels, and even massacred a great mass of Shansi Muslims. Consequently, they were dispersed and their population considerably decreased up to the early 20th century.

Shansi Muslims mostly belong to the Hanafī rite like other Chinese Muslims. Originally, they had about 300 mosques in Shansi but they have now 118 mosques, large and small, the most prestigious and

05 EYLUL 1990

63x78x6 cm. dir. Ondört aynadan oluşmuş yedi satırlık kitabe güzel bir talikle yazılmıştır. Kabartma olarak yazılmış kitabenin alt yan kısımlarında Maşallah ve kitabe tarihi kazılmıştır. Bu çeşme kitabesindeki şiir aruzla azılmış olup vezni Mefâilün/Mefâilün/Faülün'dür.

محمد اغا اول زات مكرم  
سلامتله اوله محمد حياتى  
كسرجى زاده يعنى صاحب الخير  
دو عالمده بوله فوز و نجاتى  
مناسب موقعه اوج چشمه ياپدى  
بولونجه منبع آب حياتى  
زهى خيرات اجريله بوله اول  
بلا زحمت جنان عالياتى  
يازلسون لوح محفوظه رشيقا  
او زاتك بعد ازين حسن صفاتى  
گوزل تاريخ برله بولدى حقا  
بو عالى چشمه سار ماء حياتى  
سنه ١٢٠٠  
ماشا - الله كان

Muhammed Ağa-ol zât-ı mükerrer  
selâmetle ola mümted hayâtı  
Keserci-zâde yani sâhibü'l hayr  
dü âlemde bula fevz ü necâtı  
Münâsib mevkîe üç çeşme yapıldı  
bulunca menba'ı âb-ı hayâtı  
Zihî hayrât eciriyle bula ol  
bilâ zahmet cinân-ı âliyâtı  
Yazılın levh-i mahfûza Reşikâ  
o zâtın ba'd ez-in hüsn-i sıfâtı  
Güzel târîh buldu hakkâ  
Bu âli çeşme-sâr mâ-i hayâtı  
Sene 1200/1785-6  
Maşallah kân

8- Hacı Mehmed Ağa'nın Kızı  
Hacı Ayşe Hanım'ın Çeşme Kitabesi  
(Resim: 9)

Beyaz mermerden yapılmış 96x75x6 cm. ölçüsündeki bu çeşme taşında bir satırlık kitabe vardır. XVIII. yüzyılın sonuna ait olan bu çeşme kitabe ve süsleme taşında üç adet kurna deliği vardır. Kurnaların her birinin etrafı yuvarlak geometrik motiflerle bezenmiştir. Her bir dairenin üzeri stilize edilmiş akantus yapraklarıyla çevrelenmiştir. Üç kurna arasına iki sütun süs unsuru olarak kullanılmıştır. Kitabenin altındaki sağ ve sol üst köşelerde iki karanfil motifi vardır. Çeşmenin kitabesi usta bir hattat tarafından sülüsle yazılmıştır. Sütunların üst kısımlarına birer adet metal su ibriği konulmuştur. Bu taşta nefis bir plastik sanatı sergilendiği gözlenmektedir.

صاحب الخيرات والحسانات حاجى محمد اغا كريمه  
سى حاجى عائشه خانم خيراتى سنه ١٢١٤

Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hacı  
Mehmed Ağa kerimesi Hacı Ayşe  
Hanım Hayratı. Sene 1214/1799-1800

9- Alaybeyzâde İbrahim Bey'in  
Mezartaşı (Resim: 10-11)

Üzerinde kâtibî kavuğu andıran bir serpuş bulunan bu tipik Osmanlı dönemi erkek mezar şahidesinin ölçüleri 150x38x9 cm. dir. Sade ancak gösterişli olan bu baştaşı beyaz mermerden yapılmıştır. Tahsilli bir zât olduğu başındaki kavuktan açıkça bellidir. Boyun kısmının altındaki kitabe kemer biçiminde bir silme ile ayrılmıştır. Bu kemerin üzeri stilize edilmiş akantus yaprakları ile süslenmiştir. Şahidenin kitabesi sol yukarıya doğru mail olan sekiz satırdan meydana gelmiştir. İyi bir hattat elinden çıktığı anlaşılan yazı sülüs biçimindedir. Bu mezartaşındaki şiir

Tire'de Osmanlı Dönemi  
Türk Kitabeleri  
Prof. Dr. Neşri Ülkü

aruzla yazılmış olup vezni Mefâilün/  
Mefâilün/Fâülün'dür.

هو الخلاق الباقي  
ايدوب رحلت قيوب دار فنايى  
گور عزت سعادت هم صفايى  
اومارمكه ايده عزت خدايى  
اشبور جامع شريفك بانى سى مرحوم  
الاي بكزاده الحاج ابراهيم بك  
روحچون الفاتحه  
سنه ١٢٣٩ في ١٨ ل

Hüve'l-hallâkü'l-Bâkî  
İdüb nhlet koyub dâr-ı fenâyı  
Gör izzet vü saâdet hem safâyı  
Umarımki ide izzet Hüdâyı  
İşbu câmii şerîfin bânisi merhûm  
Aleybey-zâde el-Hâcc İbrâhim Bey  
Ruhiçün el-fâtiha  
Sene 1239 fi 18 Şevval/ 18 Haziran 1824  
Şahidenin arka yüzündeki kısa ki-  
tabe:

هو الباقي  
اشبور جامع شريفك  
بانى سى مرحوم الاي  
بکزاده الحاج ابراهيم  
بك روحنه فاتحه  
سنه ١٢٣٩ في ١٨ ل

Hüve'l Bâkî  
İşbu câmii şerîfin  
Bânisi merhûm Alay  
Beyzâde el-Hacc İbrâhim  
Bey ruhûna fâtiha  
Sene 1239 fi 18 Şevval/  
18 Haziran 1824

Mehmet Şeker  
Türk Kitabeleri  
Ankara/1994, S. 97-112  
D. 26503

10- Şanizâde Muhammed Ataullah  
Efendinin Mezartaşı (Resim: 12)

Dikdörtgen prizma biçiminde mermerden yapılmış olan baştaşının boyun kısmı üzerinde onun ilmiye sınıfından olduğunu gösteren bir kavuk vardır. Müzede 1453 env. no'ya kayıtlı olan bu mezar kitabesi 135x3208 cm. ölçüsündedir. Sülüs tarzında yazılmış dokuz satırlık mail kitabenin her bir satırı aynı içinde kabartma olarak işlenmiştir.

Tanınmış bir Türk hekimi olan Şanizade Muhammed Ataullah Efendi<sup>(19)</sup> 1807-1821 tarihleri arasındaki devreyi vak'anüvis olarak dört cilt halinde yazmıştır. Doğu ve Batı ilmi sahasında tanınmış olan bu alim II. Mahmud (1808-1839) devrinde 1826 yılında Tire'ye sürülmüştür. Ancak Tireliler bu değerli insanı bağırllarına basarak ona üzüntüsünü unutturmuşlardır. İki ay gibi kısa bir süre sonra, II. Mahmud'un fermanını getiren kavas Şenizâde'yi görünce *ıtlakınıza* (kurtulma) yerine *ıtlafınıza* (telef olma) ferman getirdim demiş ve Şanizade birden fenalaşarak kalp sektesinden ölmüştür.

هو الخلاق الباقي  
ميسر اولدى بكا شهادت  
الهي سن نصيب ايله سعادت  
بولم تا كه رسولكدين شفاعت  
شانى زاده محمد عطا الله  
افتدى تيره يه با امر عالى مأمور  
اوزره ايكن مرحوم اولدى  
روحچون رضا لله  
تمالى فاتحه سنه ١٢٤٢ غره م

Hüve'l hallâkü'l-bâkî  
Müyesser oldu bana şehâdet

النيسابوري — محمد بن عبد النبي بن عبد الصانع النيسابوري الشيبى الاخبارى ولد سنة ١١٧٨ سافر الى الهند ثم قدم بغداد وسكن التجف الاشرف وتوفى بها في حدود سنة ١٢٤١ احدى واربعين ومائتين والى له من التصانيف امانى العباسى فى الرد على النصارى، انساب العبن النموذج المرتاضين . البرهان فى التكليف والبيان . تحفة الامين والهدى الثمين . التحفة فى ابواب الفقه الى آخر الديات . تسلية القلوب الحزينة الجارى مجرى الكشكول والسفينة . تقويم الرجال . حرز الحواس عن وسوسة الحناس . حسن الاتفاق فى تحقيق الصداق . حقيقة الاعيان فى معرفة الانسان . حقيقة الشهود فى معرفة المعبود . الدر الفريد ومعراج التوحيد . دوائر العلوم وجدول الرسوم . ديوان شعر عربى . ديوان آخر فارسى . ذخيرة الالباب الى كل علم فيه باب . رسالة الاعتذار . الشعلة النارية فى اجوبة الاسئلة اللادية . شمس الحقيقة رسالة . الشهاب الثاقب . الصارم البتار لفظ الفجار وقيد الاشرار فى ثلاث مجلدات . صحيفة الصفاء فى ذكر اهل الاجباء . الصيحة بالحق على من الحدد وتزندق . الطهر الفاصل بين الحق والباطل . فتح الباب الى الحق والصواب . فصل الخطاب . فى نقض مقالة ابن عبد الوهاب . قبسة العجول . القسورة رسالة . قلع الاساس فى نقض اساس الاصول . كتاب المبين فى اثبات امامة الائمة الطاهرين . كشف القناع عن عور الاجماع . كليات الرجال فى التراجم . كوثر الاسرار فى شرح مضلات الاخبار . مجالى الاوار . مجالى الجالى . مصادر الانوار فى الاجتهاد والاخبار . سنية الرئاد فى ذكر نفاة الاجتهاد . موارد الرشاد . ميزان التميز فى علم العزيز . النبأ العظيم من آثار تكية الحفاة وقفها على موالى صاحب الزمان . نبراس العقول . نجم الولاية . نشر الاخوان فى مسئلة القليسان . نفة الصدور فى رد الصوفية للمنفور . النور المقدوف فى القلب المشفوف . مضة النور من شاطئ الطور .

شانی زاده — محمد عطاء الله بن محمد صادق الرومى الحنفى المعروف بشانى زاده محرر الوقائع العثمانية من مولى الحرمين المتوفى سنة ١٢٤٢ اثنين واربعين ومائة والى له اصطلاحات الاطباء اصول الحساب . اصول الصك . اصول الهندسة . تاريخ عثمانى فى اربعة مجلدات . تعريفات السواحل . تنبيهات حكمران باسر عسكران . قانون الجراحين . قوانين العساكر

عطار زاده — محمد بن عبدالله الدمشقى الشهير بعطار زاده المتوفى فى حدود سنة ١٢٢٤ اربع وثلاثين ومائتين والى . صنف رنة الانعام فى نصرة الاسلام .

حفظى الرومى — السيد محمد عارف بن ابراهيم القسطنطينى الرومى الملقب بحفظى من خلفاء كتاب البحرية توفى فى ربيع الاول سنة ١٢٢٨ ثمان وثلاثين ومائتين والى . صنف الروايات الملكيات . سبط الحياط .

الدر قاوى — الشيخ محمد العربى بن احمد الدر قاوى المغربى الحسنى المالكي الشاذلى المتوفى سنة ١٢٣٩ تسع وثلاثين ومائتين والى . له الرسائل فى التصوف فى اربع كرايس شرحها الشيخ ظافر .

الزبيرى — جمال الدين ابو عبدالله محمد صالح بن ابراهيم بن محمد الرئيس الزمزمى الزبيرى الشافعى سافر الى مكة المكرمة ولد سنة ١١٨٨ وتوفى بها سنة ١٢٤٠ اربعين ومائتين والى . له فيض الملك العلام لما اشتمل عليه النسك فى الاحكام اعنى فى احكام المناسك رسالة .

درويش الرومى — السيد محمد اسمعيل بن الخطيب الحاج حسين الاستابولى الحنفى المتخلص بدرويش مات قاضيا بالمدينة المنورة سنة ١٢٤٠ اربعين ومائتين والى . له رسالة فى الآداب شرح العرائس للخدامى . مجموعة الاشعار تركى .

فائق الهندى — مولوى غلام محمد بن مولوى غلام حسين الكهنوى الهندى الاديب المتخلص بفائق توفى سنة ١٢٤١ احدى واربعين ومائتين والى . له من التأليف انشاء فائق فارسى . بهار معنى فى المثنويات . ديوان شعر فارسى . روضة الشهداء منظومة فارسية . شكار معنى فى المثنويات فارسى . مخزن الفوائد فارسى فى الادب نثرأ .

الجوهري — ميرزا محمد باقر الهروى الاصل القزوينى المنشأ المعروف بالجوهري الشيبى قدم اصبهان وتوفى بها سنة ١٢٤١ احدى واربعين ومائتين والى . له طوفان البكا فى مقاتل الشهداء .

امين الزيلهوى — محمد امين بن عبدالله الزيلهوى (زيله بلدة من توابع سيواس) ثم المذنى المتخلص بامين مات بالمدينة المنورة سنة ١٢٤١ احدى واربعين ومائتين والى . له ديوان شعر تركى .

## Şânî-zâde Tarihi ve Osmanlı Tarih Yazıcılığındaki Yeri\*

Çetin AYKURT\*\*

### A. ŞÂNÎ-ZÂDE TARİHİ

Dört cilt halinde bulunan Şânî-zâde Tarihi'nin birinci cildinin basım tarihi bilinmemekle birlikte, ikinci cildi 1290/1873 de; üçüncü cildi 1291/1874 de ve dördüncü cildi de (basım tarihi olmamakla beraber) herhalde üçüncü cildi ile birlikte aynı sene basılmıştır.

I. cilt 8 + 409 sayfa, 1223/1808-1225/1810 seneleri

II. cilt 8 + 425 sayfa, 1226/1811-1234/1818 seneleri

III. cilt 4 + 216 sayfa, 1234/1818-1236/1820 seneleri

IV. cilt 4 + 208 sayfa, 1236/1820 senesinin diğer bazı hâdiselerini ele almaktadır.

Şânî-zâde Mehmed Atâullah Efendi, selefi vak'anüvis Âsım Efendi'nin vefâtı üzerine 1235/1819 senesinde vak'anüvislik görevine atanmıştır. Şânî-zâde Mehmed vak'anüvislik memuriyetine görevlendirildiğinde, mütercim Âsım'ın 1224/1809 senesine kadar ki hâdiseyi yazdığını duyduğunu, geriye kalan on senelik dönemin yazılıp yazılmadığını bilmediğini, Bâb-ı Âlî'den selefine verilmesi gereken havâdis ve vesika sûretleri hakkında bilgisinin olmadığını açıklayıp, yazacağı eserin eksik veya mükerrer olmaması için Âsım'ın evrâkının kendisine teslimini sadrazama arz etmişti (BAO, Hatt-ı Hümayûn; 5214 tarihsiz). Neticede II. Mahmud'un cülûsundan itibaren vekayi'i kaleme alması emr olunmuştur (Kütükoğlu 1994: 200).

Şânî-zâde Mehmed Atâullah Efendi, 1241/1825 senesinde vak'anüvislikten azline kadar geçen zamanda, dönemine ait sadece iki yıllık (1235/1819-1236/1820) hâdiseleri

yazabilmiştir. Selefi Âsım Efendi'nin kaldığı 1223/1808 senesi hâdiselerini Sultan II. Mahmud'un tahta çıktığı tarihten 12 yıl sonra 1235/1819 senesinde tahrir başlanmış ve 1236/1820 senesinin sonuna kadar yazmıştır.

Şânî-zâde'nin, 1237/1822-1240/1825 senesine ait kaleme aldığı ve takdime muvaffak olamadığı kısım kendisinden sonra 1241/1825 senesinde vak'anüvis olan Şeyhi-zâde Mehmed Es'ad Efendi tarafından değerlendirilmiştir (Kütükoğlu 1985: 282).

Şânî-zâde Tarihi'nin tespit edebildiğimiz nüshaları ise şunlardır: Fatih Millet Kütüphanesi; tarih 355: Bu nüsha mukaddime kısmı ile birinci ve ikinci ciltleri kapsar. Süleymaniye Kütüphanesi; Hacı Mahmud 4851: Bu nüsha mukaddime ile birlikte birinci cildi teşkil eder. Esad Efendi 2155: üçüncü cildi kapsamakta olup, sağlıklı bir nüsha değildir ve baskı nüsha ile mukayese edildiğinde eksik kısımlar mevcuttur. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi; 512: Bu nüsha da 1226-1233 ve 1234-1235 seneleri arasındaki kısımları ihtiva eder. Ayrıca Fatih Millet Kütüphanesi; Tarih 428 ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi; Hazine 1658'de eserin mukaddime kısmı vardır.

### B. ŞÂNÎ-ZÂDE TARİHİ'NİN DİLİ VE ÜSLUBU

Şânî-zâde Tarihi'nde üslup ve dil kendisinden öncekilerden farklı olarak biraz daha sade ve cümleleri daha kısa olmakla beraber eski geleneği devam ettiren kâfiyeler söz konusudur. Şânî-zâde'nin, tıbbî eserlerinde kullandığı o açık ve sade Türkçe'yi Tarihi'nde ve diğer tercümelerinde görmek mümkün değildir. Devrine göre kısa cümleli bir dil kullanmış olmasına rağmen, fikrî ve edebî bir an'ane haline gelen seci düşkünlüğünden kendini tamamiyle kurtaramamıştır (Kocatürk 1970: 624).

Şânî-zâde, konuya göre hâdiselere uygun düşen Kur'an ayetlerini ve hadîs metinlerini kullanmak suretiyle ifâdeyi güçlendirmiş ve zenginleştirmeye çalışmıştır.

Şânî-zâde, Tarihi'nde beyitlere de yer vermiştir. Meselâ kendisine karşı takınılan garazkâr tutumu beyitlerle de açıklamıştır. İstanbul'da meydana gelen tâûnu naklettği sırada der ki (II, 112):

Gördüm zamâne halkı nifâk üze sâbitâ  
Nâcâr cümleden kesilüb uzlet eyledim  
Ayrıca yine Şehzâde Ahmed'in velâdetinde tanzim ettiği kısımda da (II, 224):  
Hased ehlinde budur resm ü âdet  
Göre bir kimsede rüşd ü saâdet  
Tutar jeng-i hased âyinesini  
Yakar hem reşk adına sînesini  
Olur her devlet ehlinin hasûdî  
Haseddir baht ü devlet o dürdü

Muallim Naci eserinin (1307: 53) "Haşv" maddesinde "haşv-i mutavassıt" kelimesini izâh ederken Şânî-zâde Tarihi'nden aldığı şu cümleyi misâl olarak verir:

Ekser sübbân-ı (sükkân) âsitânenin hâli hayli zamandır fîkdân-ı terbiyetden nâşî ucûbe-yi cihân ve adem-i fark-ı şeyn ü şân ile hareketleri mutâbık lu'b-ı sıbyân olduğu...

### C. ŞÂNÎ-ZÂDE TARİHİ'NİN KAYNAKLARI

Şânî-zâde, Tarihi'nde hâdiselerin bir kısmını müşâhedelerine dayanarak yazmıştır. Bunun yanında müellif, resmî kaynaklardan; hatt-ı hümayûn, fermân gibi resmî mahiyeti olan yazılı belgeleri de eserinde kullanmıştır.

Şânî-zâde Tarihi'nin kaynaklarını üç ana başlık altında toplayabiliriz:

#### a) Müellifin müşâhedeleri

İstanbul'da meydana gelen fırtına, yıldırım düşmesi gibi doğal âfetleri müellif kendi müşâhedelerine dayanarak nakletmiştir. Meselâ, 5 Safer 1236/12 Kasım 1820 senesinde İstanbul'da meydana gelen fırtınayı müellif müşâhedelerine göre anlatmıştır (III, 138, 139). Şânî-zâde, bunun yanında içtimâî ve iktisadî hayata ilişkin müşâhedelerini de eserinde ortaya koymuştur.

#### b) Yazılı kaynaklar

Şânî-zâde Tarihi'nin yazılı kaynakları hatt-ı hümayûnlar, fermanlar gibi resmî belgelerdir. Müellif, diğer bir yazılı kaynak olarak, bilhassa Avrupa devletleri ile ilgili verdiği bilgiler için Avrupa gazetelerinden yararlanmıştır. Meselâ, I. Napolyon'un vefâtı ile ilgili haberi Avrupa gazetelerine dayanarak yazmıştır (IV, 205).

Şânî-zâde, Tarihi'nde, Naîmâ Tarihi'nden (I, 34). Râşid Târihi'nden (III, 16), Vâsıf

Tarihi'nden (I, 231), Âsım Tarihi'nden (I, 156) ve Koçi Bey Risalesi'nden (III, 160, 161) yararlandığını açıklamaktadır. Koçi Bey Risalesi'nin "pirâne edâ" ile yazılmış olduğunu ve Naîmâ'nın methettiği Ebû'n-Necib'in risalesinden<sup>1</sup> üstün denmeğe lâyık olduğunu belirtir. Ayrıca müellif ismi belirtmeden Câbî Tarihi'nden<sup>2</sup> nakiller yapmıştır. Bu nakiller bazen aynen bazen tashîh ve taksîr yoluna gidilerek yapılmıştır. Değerlendirdiğimiz Câbî Tarihi<sup>3</sup> 1203/1788-1229/1814 senelerini kapsamaktadır. Şânî-zâde Mehmed Atâullah Efendi'nin kaynak olarak Câbî Tarihi'nden nasıl faydalandığına misâl olarak:

Osmanlı-Rus Harbi'nin (1806-1812) devam ettiği sırada, Osmanlı kuvvetlerinin Ruslara karşı Ruscuk bölgesinde kazanılan başarıyı Şânî-zâde, Câbî Tarihi'nden nakli aynı ifâdelerle olmuştur.

Ve Ruscuk Muhârebesi'nde bir hintob içinde bir ceneral kıyâfesinde bir keferi lâşesi bulunmuşdur (Câbî, 506 b)

Ve ol esnâlarda altı bargirli bir hinto derûnunda, bir nefer mut'eber ceneralî idâm kılınmış idi (Şânî-zâde; II, 50)

Şânî-zâde, Tarihi'nde yararlandığı eserlerin müellifinin ismini belirtmeden kaydetmek suretiyle de hâdiseleri anlatmıştır. Meselâ, İspanya'daki inkılâba (1236/1820) değinirken (IV, 69), "Bu havâdisi zabt iden müverrih demişdir ki" ifâdesiyle konuyu anlatmıştır.

Şânî-zâde'nin Tarihi'nin mukaddimesinden İbn-i Sina'nın Simyası'nı, Herodot Tarihi'ni ve Firdevsi'nin Şehnâme-i Firdevsi'yi okuduğunu anlamaktayız. Ayrıca İbn Haldun<sup>4</sup>un Mukaddimesi'nden de yararlanmış (III, 108).

#### c) Diğer Kaynaklar

<sup>1</sup> Eyyûbi hükümdarı Salâhaddin Eyyûbi'ye sunulmuştur. Bkz. Danışman (1972: 16).

<sup>2</sup> Mehmed Tahir Efendi, "Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni, Ayasofya Câbisi Ömer Efendi" olarak sadece eserin ismi ve müellifin adını vermektedir (1324: III, 181). Bunun dışında biyografik kaynaklarda hiçbir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır.

<sup>3</sup> Süleymaniye Kütüphanesi.; Esad Efendi 2152 numarada kayıtlıdır.

<sup>4</sup> İbn Haldun için. Bkz. Adıvar (1950:738-743).

\* Bu makale, "Şânî-zâde Mehmed Atâullah Efendi'nin Tarih Yazıcılığı" adlı yayınlanmış doktora tezinin 66-108 numaralı sayfalarından alınmıştır.

\*\* Dr..

- Şânizâde Mehmed Atanullah  
- cabc

## ŞÂNİZÂDE TARİHİ'NİN KAYNAKLARINDAN CÂBİ TARİHİ

Mehmet Ali BEYHAN

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

XV, İstanbul-1995, s.239-283.

11 KASIM 1995



İlim çevrelerinde "Câbî Tarihi" diye bilinen ve Ayasofya Câbîsi Ömer Efendi tarafından kaleme alınan bu vekâyi'nâme, gayrı resmî niteliği yanında, ihtivâ ettiği yıllara dair verdiği bilgiler, Osmanlı Yakınçağ dönemine ait kronikleri tamamlayıcı bir mahiyet arz etmektedir. Bununla beraber, Yakınçağ Osmanlı devrinin en önemli kaynaklarından biri olan Şânizâde'nin eserini yazarken Câbî Tarihi'nden istifâde etmesi ve Cevdet Paşa'nın Şânizâde'yi geniş ölçüde kullanması husûsu dikkate alınınca, bu vekâyi'nâmenin ilmi değeri bir kat daha artmaktadır.<sup>1</sup>

Bu makalemizde, Ayasofya Câbîsi Ömer Efendi'yi ve 1203-1229/1788-1813-14 yılları arası, Osmanlı başkentinin 25 yıllık bir döneminin günlük olarak kaydedildiği 622 varaklık tarihini tanıtmaya ve Şânizâde'nin bu vekâyi'nâ'meyi, kaynak olarak ne şekilde kullandığını tesbite çalışacağız.

### A. AYASOFYA CÂBİSİ ÖMER EFENDİ

Ömer Efendi'ye dair sahip olduğumuz bilgiler, hayatını yazmamızı sağlayacak zenginlikte değildir. Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in "Osmanlı Müellifleri"ndeki, "Tarih-i Sultan Selîm-i sâlis ve Mahmûd-ı sâni, Ayasofya Câbîsi Ömer Efendi" gibi sadece eserin ismi ve

<sup>1</sup> Câbî Tarihi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda doktora çalışması olarak tarafımızdan neşre hazırlanmış ve neşredilmek üzere Türk Tarih Kurumu'na teslim edilmiştir. Bu önemli kaynak eserin neşrini kararlaştıran Türk Tarih Kurumu, bu kararıyla Yakınçağ Osmanlı Tarihine büyük bir hizmetde bulunmuş olacaktır. Bu hizmetlerinden dolayı Kurum yetkililerine teşekkür ederiz.

01 TEMMUZ 1993

## ŞANİZÂDE MEHMET ATAULLAH EFENDİ

ESİN KÂHYA\*

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma hareketlerinin onsekizinci yüzyılda başladığı kabul edilir. Ancak İmparatorluk'ta kaleme alınan çeşitli bilimsel eserler incelenirse, Avrupa etkisini onyedinci yüzyıla kadar götürmek mümkündür.

Daha önceki yüzyıllarda Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu karşılaştırılacak olursa, görülür ki Avrupa onikinci yüzyıldan, hattâ onbirinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren onaltıncı yüzyılın sonlarına kadar âdeta bir bilimsel faaliyet hazırlığı içindedir. Bu faaliyetler, ilkin kendilerini çeviri faaliyeti şeklinde göstermiştir; daha sonra bu faaliyetlere ilâve olarak, matbaanın kuruluşu, yeni ülkelerin keşfi, bilimde o güne kadar esas ve değişmez olarak kabul edilen sistemlerin yanlışlarının gösterilerek, terkedilmele-ri, eğitim sisteminde görülen yenilik hareketleri gibi çeşitli faaliyetler ve köklü değişiklikler bilimde onyedinci yüzyıldan itibaren veya biraz daha geriye gidersek, onaltıncı yüzyılın ortalarından itibaren özgün çalışmaların yapılabilmesine olanak sağlamıştır.

Avrupa'da, yukarıda söz konusu edilen temeller üzerinde yükselen onyedinci ve onsekizinci yüzyıldaki bilimsel çalışmalar o kadar parlak, o kadar verimli olmuştur ki bu devre "aydınlanma çağı" adı verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bilimsel çalışmalar ise İslâm Dünyası-ndaki bilimsel faaliyetin âdeta bir devamı gibi başlamıştır. Dolayısıyla, uzun bir hazırlık devresine gerek göstermeksizin, ondördüncü yüzyıldan itibaren, aynı paralelde bilimsel faaliyetin yürütülmüş olduğu gözlenir.

Başta Fatih olmak üzere, padişahların da desteği ile onbeş ve onaltıncı yüzyıllarda çeşitli bilim dallarında önemli çalışmalar yapıldığı ve kıymetli eserlerin verilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, Avrupa'da görülen, yukarıda söz konusu ettiğimiz bilimsel faaliyetlerin şekillenmesinde etkin olmuş önemli değişmelere Osmanlı İmparatorluğu'nda rast-

\* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

Çağdaş uygar uluslar ailesine katılmanın ilk şartı olan milli egemenlik, bugün de Türk ulusunun aşırı duyarlılıkla üzerinde durması ve koruması gereken bir kavramdır.

2582



*Istanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi  
Enstitüsü Yıllığı, VIII, 1993 İstanbul s.83-90*

05 3041 2007

*Sanizade Mehmed Ataulah Efendi*

## BİLİMSEL DÜŞÜNCENİN AŞAMALARI VE ŞANİZADE ATAULLAH EFENDİ

Prof. Dr. M. Hikmet ALTUĞ  
Dr. Orhan YENİARAS

Uygarlık tarihinde akla dayalı deneysel bilginin günümüzdeki düzeyine ulaşma süreci dört büyük aşamada gerçekleşmiştir. Eski Mısır ve Mezopotamya aşaması, Yunan ve Ortaçağ İslam Uygarlığı aşaması ve Batı uygarlığı aşaması: Mezopotamya uygarlığının ağırlık merkezini Sümerler oluşturur. İlk hukuk sistemini kurumlaştıran yazıyı bularak kullanan tıp matematik ve astronomide başarılı örnekler sunan Sümerlerdeki birikimler zamanla tüm Akdeniz havzasında etkin olmuştur. Mezopotamya'da gelişen ilmi düşünce daha sonra kolonizatör Yunan siteleri tarafından geliştirilerek devam ettirilir. Bilimsel düşünce antik dönemde ciddi bir engelle karşılaşmadan devam etmesine karşın geleneklere dayalı dinlerle de pek barışık olmamıştır. M.Ö. 583-577 yıllarında yaşayan Colofonlu Xnefon çok tanrılı Yunan düşüncesine itiraz ederek Yunan inanç ve geleneklerini akıl ve mantık ölçülerine göre eleştirmeye çalışmıştır. Çağını aşan ünlü düşünürlerden Homeros, Heraklit, Anaxsagor Yunan Politeizmine karşı çıkarak bilimsel düşüncenin olgunlaşmasına çalışmışlardır. Prensipleri günümüzde bile canlılığını koruyan Öklid, Tales, Pisagor, ilk kez atom fikrini ortaya atan Demokrit, tıpta Hipokrat, felsefede Sokrat, Aristo ve Eflatun insanlığın düşüncesini yüzyıllarca etkilediler.

Hristiyanlığın doğuşundan sonra bilimsel düşüncedeki bu süreklilik zaman zaman kesintiye uğradı. M.S. III. yüzyılda kilisenin derin etkisi bilimsel düşüncenin tamamen unutulmasına neden oldu.



ŞÂNÎ-ZÂDE MEHMED ATÂULLAH EFENDÎ'NİN  
TARİH YAZICILIĞI

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	140175
Tas. No:	907 AYK.Ş

Çetin AYKURT

Hacettepe Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM BAKANLIĞI  
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin  
Tarih Anabilim Dalı için öngördüğü

**DOKTORA TEZİ**

olarak hazırlanmıştır

181980

Ankara

Nisan, 1999

[ZARF:] KONYA

Konya Memleket Hastahânesi

Etibbâsından Doktor Feridûn Nâfîz Beyefendiye

\*\*\*

[DAMGA:] 18.03.1929 BAYAZID

[DAMGA:] 21.03.1929 KONYA

III- 25 Mayıs 1929 tarihli mektup

Muhterem efendim,

20 Mayıs 1929 târîhli lütufnâmenizi okudum. Bilmukâbele id-i şerîfi tebrik ve devâm-ı âfiyetinizi temenni ederim. "Mektûbunuzu *Tuhfe-i Hattâtîn* mukaddimesine teclid ettirdim" cümlesini anlayamadım. Zîrâ mektûbumla mukaddime arasında bir münâsebet tasavvur edemedim.

Şânîzâde'nin divânı, Dârü'l-Fünûn Kütübhanesinde – merhûm Sâhib Molla-zâdelardan iştirâ olunan – kitâblar arasında 446 numarada mukayyeddîr. Vakit bulup da tedkik edemedim. Nüshasının ender olduğu şübhesizdir. Şânîzâde merhûm tedkik edilirken bu nüsha elbette işe yarayacaktır. "*Tuhfe-i Hattâtîn*"in tab' ve neşrine vesâtet ettiğimden dolayı Cenâb-ı Hakk'a şükr ederim. İslâm'a âid mühim eserlerdendir. Bâhusûs müellif-i celîlü'l-kadri hakkındaki ma'lûmât, kitâblarda beş on satırdan ibâret iken âcizâne bir risâle-i mufasssala yazmağa muvaffakiyetim de eltâf-ı İlâhiyyedendir.

Bütün ilmi hizmetlerime mukâbil beklediğim mukâfât "Allâh rahmet eylesin" duâsına mazhar olmaktan ibârettir; başka emelim yoktur. Gazetelere yazı yazmağı terk edeliden beri gazetecilerle münâsebetim kalmamıştır. Rîâyetini görmekte olduğum bir zâtın sevgiyle gelmiş olan *Akşam* muharririni savmak kâbil olamadı. Şimdi genç ile yaşlıyı fark etmek mümkün olmadığından gelen muharririn de genç yâhûd yaşlı olduğunu bilemem. Müddet-i ömrümde kimseye oğlum oğlanım, kızım kızanım demediğimden *Akşam* muharririne de "Esselâmü aleyküm efendi oğlum" demedim. Yazdığı lâflar içinde bendenizin sözlerim vardır. Ammâ bir kısmı benim sözüm değildir; kendi uydurmuştur. Ekseren uydurulanlar uydurur. Vechen mine'l-vücûh müşâhebet olmadığı hâlde bendenizi Ubeydullah Efendiye benzetmek, herhâlde muharrir efendinin doğruyu eğri görenlerden olduğunu gösteriyor. Hele el [v]urmak, yarım saat yazı yazmak gibi isnâd ettiği şeylerin kat'îyyen aslı yoktur. Bu hezeyânlardan maksad, bizi bir iki asır evvel yaşayan eslâftan olmak üzere göstermektir. Kâşki öyle olsaydık. Eslâfın bizden âkil, bizden fâzil olduklarını her zamân takdîr ediyoruz. Bu adamın yazdığı lâfları okuyanlar, meçhûl bir şahıstan bahsolundugunu zannederler. Garîbdîr ki yabâncılar nezdinde ma'rûf oluyoruz da kendi vatanımızda sebûk-ser bir muharririn türrehâtıyla meçhûller zümresine katılıyor. O makâle-i herzekârâne, benden ziyâde beni tanıyanları müte'essir etti. Yazıyı tashîh; yazanı tevbih etmek istedim. Tenezzüldür diye râzî olmadılar. Ne diyelim,

"Kadr-i dürr ü güheri âlem bilir

Âdemi ammâ yine âdem bilir."

"*Kemâlîyye-Şuarâ*"ya vatanın her köşesinde yetişen şairler yazılmaktadır. Ne fâide ki mürâca'at ettiğim zevâtın kısm-ı a'zamından cevâb alamıyorum. Teşebbüsümünden nâdim, belki âsim oldum.

Konya şuarâsının terceme-i hâlleriyle eserlerinden alır, gönderirseniz teşekkür ederim. Bendenizce, "Men cerrebe'l-mücerreb hallet bihi'n-nedâme"<sup>8</sup> hakikati müsellemdir. Bir de zât-ı âliniz teslim ediniz bakalım.

Şimdi resmim yoktur. Aldırdığım zamân ihdâ ederim.

Bâki duâ efendim. 25 Mayıs 1929.

İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl

\*\*\*

[ZARF:] KONYA

Konya Sıtma Mücâdele Merkez Tabîbi

Doktor Feridûn Nâfîz Beyefendiye

\*\*\*

[DAMGA:] BAYAZID / [Tarih okunmuyor.]

IV- 5 Şubat 1931 tarihli mektup

Muhterem efendim,

Mektûbunuzu aldım. Sâim iseniz bi'l-mukâbele mâh-ı mağfîret-penâhi tebrik ederim. Evvelce gelen bir mektûbunuza derhal cevap verdiğim hâlde vusûlünü bile bildirmediniz. Mukâbele- bi'l-misl kâidesine ittibâ' etmek lâzım geliyorsa da herkesin mektûbuna cevâb vermek âdet-i kadîmemdir.

Her şeyin en mühim ve en müşkiline tesâdüf etmek, benim için nasib-i ezeli olduğundan son eser de mihnetlerle vücûda getiriliyor. Bu, bir tezkire-i şuarâdır. Şânîzâde hakkında verdiğim ma'lûmâtı böyle bir tezkire için pek fazla bulanlar varken siz, daha fazla istiyorsunuz; kostümünü, saçını, sakalını, şusunu busunu soruyorsunuz. Gâlibâ bizim diyârın hâlini bilmiyorsunuz. Gûyâ terceme-i hâli yazılan bir adamın babasından, anasından bahsetmeyenler, saçını, sakalını mevzû-ı bahs ederler mi?

Emîrî Efendi ile geç tanıştığınıza teşekkür ediniz. "Bilmemek yeğdir bilip divâne olmaktan anı". O, "Her şeyi kolayca söylemezdi" buyuruyorsunuz. Bilmezdi ki söylesin. Onun bin velvele ile âleme sattığı mâ' lûmâtın kısm-ı a'zamı, ilmin kabul etmediği laflardan ibâretti. Neşrettiği mecmûa meydanda. Sahifeler dolusu yazılar içinde ilme âid kaç söz bulursanız gösteriniz de istifâde edelim. Bu adam, hiçbir şey bilmez miydi? suâlinin cevâbı şudur: Bilirdi. Fakat bildiğini yüz misli fazla görmeye ve göstermeye savaşırdı. Binâenaleyh gözünü kapamasıyla beraber ilmi de,

<sup>8</sup> Anlamı: Denenmiş deneyen sonunda pişman olur.

mâlûmât etti. Yine bu **Banguoğlu**, daha evvel eserimin fevâid-i azîme ve kıymet-i hâliyye ve âtiyyesinden ve kemâl-i tevâzu'umdan bâhis uzun bir makale neşretmişti. Ne diyelim? "Yek lahza bi-hayâyi vü bâkî heme huzûr"<sup>10</sup>

Bu adam, biz âcizler gibi-iyi kötü- beş on eser ortaya koyacak olsa şübhe yok ki Firav'n'un isrine ittibâ' ve da'vâ-yı ulûhiyyetle beşeriyetten intizâ' eder. Yaşamak hakkını hâ'iz olanlar, hakka riâyet ve hâdimîn-i hakîkate hürmet ederler.

Bâkî duâ efendim. 15 Nisan 1931.

**İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl**

\*\*\*

[ZARF:] Konya Aksaray Sıtma Mücadele Tabibi  
Doktor Feridun Nafiz Beyefendiye

KONYA/AKSARAY

\*\*\*

[DAMGA:] 15.04.1931/BAYAZID- İSTANBUL

#### VI-17 Mayıs 1931 tarihli mektup

Muhterem efendim,

7 Mayıs târihli mektûbunuzu aldım. Her ferd, evvel-be-evvel kendi mesleğine hizmet etmek tabîi olduğundan herkes, kendi meslekdâşlarına dâ'ir eser yazmıştır. Bir tabib de tabibler hakkında yazı yazabilirdi. Binâberîn söylediğiniz (günâh-ı azîm)i işleyenler, mesâlik-i sâ'ire ashâbı değil, etibbâ-yı kirâmdır. İrfân-ı memlekete hizmet etmek isteyenler, akla gelmeyecek şeyleri kendi başlarına getirmişlerdir. Son yazdığım ve nâdim olmağa başladığım eser-i nâçiz – Ki kıymetini mu'asirîn-i benâm ve ahlâf-ı kirâm bilâhere anlayacaklar ve icâb ettikçe ona baş[v]uracaklardır – münâsebetiyle söylenmeyen söz kalmadı ve kalmıyor. Bir sadâ-yı tahsîn, on nevâ-yı itâb-âgîn. Fakat Garb âlem-i ma'rifetinde o kadar hüsn-i kabûle mazhar oldu ki eserin o kadar kıymeti olmadığını i'tirâf ederim. Ehl-i tıb, ehl-i hikmet olmak lâzım geleceğinden tabibler, birtakım hezeyânlar işiterek derd-i sudâa uğramamak için hem-meslekleri haklarında bir eser yazmamışlar ve hakîmâne harekette bulunmuşlardır, demeye insân mecbûr oluyor.

**Şânîzâde** merhûmun kabri hakkında verdiğiniz haber, o kadar mücib-i keder oldu ki ağlayacak hâle geldim. **Şânîzâde** bir asır evvel değil, mezâr taşı kaldırım yapıldığı gün imhâ edilmiştir. Allâhu zü'l-celâl müsebbiblerini kaldırımlar üstünde süründürsün. Hükûmet, terakkî-i ma'rifet için milyonlar sarf ettiği hâlde birtakım ma'rifet düşmânı hayvanların, **Şânîzâde** gibi ma'rifet-i memleketi ihyâ eden efham-ı fuzalâya mezârlarında da musallat olmaları, doğrusu her türlü ümide sed çekiyor. Bereket versin merhûm **Tâhir Bey**, kitâbeyi vaktiyle bir risâlesine yazmıştı, ben de ondan nakletmiştim.

<sup>10</sup>Anlamı: Bir an hayasızlık ve gerisi hep huzur.

Birkaç günden beri gazetelerde görülmüyor, Defterhânedeki evrâk-ı kadime - me'mûrlarının eser-i cehli olarak - satılmış. "Bilemem eyleyecek girye midir hande midir."

Bâkî duâ efendim. 17 Mayıs 1931

**İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl**

\*\*\*

[ZARF:] Konya – Aksaray

Sıtma Mücadele Heyeti Tabibi

D. Feridun Nafiz B. E.

KONYA – AKSARAY

\*\*\*

[DAMGA:] 18.5.1931 BAYAZIT

#### VII-8 Temmuz 1931 tarihli mektup

Muhterem efendim,

Mektûbunuzu aldım. "Litrée" [Litre] ne güzel söylemiş. Birkaç ay evvel tıb talebesinden yirmi otuz genç müzeye gelmişlerdi. Esnâ-yı sohbette mekteblerinde tıb târihi okutulmadığını söylediler. Hayret ettim. Târihsiz ilim, ilimsiz târih olur mu?

**Müteveffâ Emîrî**, rûhunuza o kadar hulûl etmiş ki hazzâk-ı etibbâdan ve **Calinus** ahfâdından olduğunu iddiâ etseydi ona da itimâd buyuracaktınız.

On sekiz cild divânı, bir milyon beyiti, yüz elli pârel eseri, elli bin kitâb-ı nefisi olduğunu ilân eden bu ucb-i mücessem - hem kendine hem başkalarına mahz-ı hayr olarak yürüdükten sonra - müftehirâne, müteazzimâne bahsettiği eserlerin hiçbirisi zuhûr etmedi. Hatta kendince en muazzam eser olan "*Teşkiye-i Şuârâ-yı Âmid*"ın yalnız -tab' olunan- beş on formadan ibâret olduğu tahakkuk etti. Dört cildten mürekkebe olduğunu söylediği "*Yanya ve İşkodra Şâirleri*" on on beş kişiden ibârettir. "*Teselya Şâirleri*" nâmındaki eser-i mufassal ve bi-bedel dediği eser-i muhayyelin bir sahîfesi ortada yoktur. Zıyâa ihtimâl verilemez. Çünkü kendine âid en âdî bir kâğıdı bile kemâl-i itinâ ile saklardı.

Vücûdu ve elbisesi gibi her şeyi mülevves olan bu adamı, eyyâm-ı sabâvetimden beri tanırım. Binâenaleyh "Bana öğretme güttüğüm domuzu" demeye salâhiyyetim vardır.

Siz ukalâdan, hükemâdan olacaksınız. Nasıl oluyor da bu şımarık delinin her sözüne inanıyorsunuz, şaşıyorum. Târihe biraz nisbeti olan bir adam târihin her şübhesinde idâre-i kalem edebilir mi? Târih-i tıb yazmak ne demektir? Diyarbekir ahâlisinden kırk elli şahsı yazmak târih-i tıb yazmağa benzer mi? Bu ne manâsız iddiâ, bu ne manâsız itimâd!

Başladığınız eserde müteveffâ-yı mezbûrun rûhâniyyetine tevessül buyurdunuzsa muvaffakiyetiniz muhakkaktır. Söylediğiniz ma'rifet târihçesi, bizim evkâf târihçesine takliden yazılmıştır. Herkes kendine ve âbâ ve ecdâdına büyük pâyeler

[ZARF:] Dr. Feridun Nafiz

Merkez Hifzüssıhha Müessesesi Mütchassısı  
ANKARA

\*\*\*

[DAMGA:] 18.02.1937 BAYAZIT – İSTANBUL

## IX- 12 Ramazan 1373 (15 Mayıs 1954) tarihli mektup

Hekim-i muhterem efendim,

İhdâ buyurduğunuz iki eser-i güzın ile lütuftnâmeniz geldi, safâ getirdi. Mensûb olduğunuz ilme hizmet etmekten geri durmadığınız için isminiz ser-levha-i etubbâ addolunmağa sezâdır. Hisseme isâbet eden teşekkür ve duâyı edâ ederim. Ta'bir-i ma'hûdla başımı kaşıyacak vaktim olmadığından eserlerinizi ilk fırsatta mütâla'a ve istifâde edeceğim.

**Behcet Efendi** hakkındaki eserin başına konulan resim büyük bir tablo olarak **Abdülhak Hâmid** merhûmun oğasında asılı idi. Cedit **Emîn Şükûhî Efendinin** resmi olduğunu söylerdi. **Behcet Efendi** kıymetli adamdır. Fakat **Şânîzâde** gibi bir dâhiyi istirkâb ve ducâr-ı ıztrâb etmesinden dolayı muğberim. Kütübhanesini imhâ eden (mîrâsyediler) arasına **Hâmid** dâhil değildir. Çünkü o, kitâb mîrâsına – hasbe's-sinn – konamadığı gibi nisvân ile uğraşmaktan ehl-i kitâb olmağı hâturına getirmedi. Zıyâ', en ziyâde **Nasûhî Bey** merhûma ta'alluk eder. **Abdülhak Mollânın** yazısıyla bir târîhçesi elime geçmişti. **Nasûhî Bey**, âriyeten istemişse de geçirtmişim. Zîrâ emsâl-i bî-hisâbı gibi onu da yok edeceğine kâni idim.

"**Emîrî**'ye deli diyen zevât-ı âliye" tasrîh buyurulmadığından kimler olduğunu bilmiyorum. Fakat bu âciz de "o zevât-ı âliyenin" zeylinde bulunanlardanım. "Ona âkıl diyenin aklına Mecnûn da şaşar."

"Sapık" dedikleri öteki şahıs hakkında **İbrâhîm Alâaddin, Mu'allim Ali Salâhaddin, Sadeddin Nûzhet, Halil Mûkrimîn** ve sairinin söyledikleri sözleri dinleyiniz, "Bahş eyledik atâsını vech-i abûsuna" derdiniz. "Ekseru ehl-i'l-cenneti el-belehu ve'l-ukalâu fi'l-illiyîn"<sup>11</sup> hadîs-i Nebevîsinin bunlara ta'alluku yoktur. Kimseleri olmadığı için kitâblarını vakfettiler. Her ne olursa olsun bir hizmettir, takdîr olunur; işte o kadar. Şahıslarından bahse lüzûm yok.

Saydığınız "asfiyâ ve eshiyâ" zümresine girmek haddimin fevkindedir. Mîrâsımı bekleyen birçok akârib-i ekârib mevcûd olduğu hâlde üniversitede değersiz bir kütübhaneye te'sis ile bütün kitâblarımı ve yazı koleksiyonlarımı hiçbir menfa'at mukâbilinde olmayarak hasbeten lillah hibe ettim; belki mesmû-ı âlînin olmuştur. Benimki fedâkârlık değildir, bir hizmet-i vataniyedir. Beklediğim mukâfât, yalnız bir fâtihadır.

Pek sevdiğimiz **Şânîzâde** merhûmun –ma'nen şehid edildiği zamândan beri bunca yıllar geçmiş iken – sakalının mahvolmamasına ta'accüb ettim. **Atâ'î** de mevcûd olacak ki boyunun uzunluğunu kaydediyorsunuz. Böyle ilim ve fen aşkıyla

<sup>11</sup> Anlamı: Cennet ehlinin çoğu saf kişilerdir, akıllılar ise İlliyîn Cenneti'ndedirler.

yazılan ciddi bir eser-i mu'tebere (hayâlî) resim koymağı asla hoş görmedim. Hayâlî resim yapmak, zamânımızda âdet oldu. Bu ilme hizmet değildir, aksidir. Hiçbir eserde merhûmun âilesine dâir bir kayd görmedim. Belki evlâdı bütün sunûf-ı muhtelifeye mensûb Türk dâhîlerini gâvurlar, tesâhub etmeye kalkışılar. "Bir Türk, İtalyanca'ya bu derece nasıl vâkıf olur" demek, hezeyân-ı mahzûd. Uzaklara gitmeye hâcet yok. Türk devletinin ve milletinin i'dâmına karâr verilen ma'hûd konferansta – Anadolu murahhasları arasında bulunan – Doktor **Nihâd Reşâd**'ın (*Kemâlî's-Sudûr*'da mufasssalar yazmışım) Fransızca îrad ettiği nutuk, bütün murahhasların hayretini celb etmiş, bir Türk'ün bu kadar vâkıfâne ve belîğâne Fransızca söylemesi, takdîr-i azîmi mûcib olmuştu. Mesfûr müsteşrik gibi biz de "Bir Türk Fransızca'ya bu derece nasıl vâkıf olur? Anası mutlâka Hristiyandır" mı diyelim? **Şânîzâde**'nin annesinin Hristiyan olduğuna zehâbın sebebi nedir? Babasının ismi (**Abdullâh**) olması mı? Ekseren kölelere ve mühtedilere baba ismi olarak "**Abdullâh**" denilmesi mi? Köle ve mühtedî olmayan "**Abdullâh**" yok mu? Ricâl-i ilmiyyeden sakk sâhibi **Sâdık Efendinin** bir Hristiyan kadını ile izdivâc etmeyeceğine, bâ-husûs o devrin hükmünce edemeyeceğine şahid aramak iktizâ etmez.

"*Şifâ-i Şerîf*" şârihi **İbrâhîm Hanîf Bey**le diğer bir **Hanîfî** biliyorsam da **Nihâlîzâde İbrâhîm Hanîfî** bilmiyorum. **Osmân Sâ'ib Efendinin** yazısı bende yoktur. **Şeref ve Nakıye** Hanımların terceme-i hâllerini "*Kemâlî's-Suarâ*" da yazdım. O eser-i nâçize belki nîm-nigâh-ı iltîfât buyurmuşsunuzdur. **İhsân** ile **Osmân Sâ'ib** âilesine dâir mükerreren konuştuksa da o zâtâ dâir bir eser hazırladığından bahsetmemişti. Hazırladığını müjdeleyen **zâde-i Hammâmîzâde**'nin mektûblarınıza – va'dine rağmen – cevâb vermeyişi, eserin aslı olmadığına delâlet eder. O eser (asfiyâ) dan **Emîrî**'nin –zât-ı âlînizden haber aldığımız – dört cild-i kebîr tûb ve etubbâ târihi gibi "*Muhayyelât-ı Azîz Efendi*" hikâyâtı cümlesinden olsa gerektir.

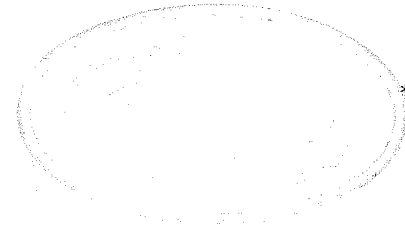
İhdâ buyurduğunuz **Fâtih**'in resmini, mukaddemâ Londra'dan göndermişlerdi. Demek ki o resmi siz bastırdınız. Himmetiniz meşkûr ve hizmetiniz mevfur olsun. Sefirenin resmi de mûcib-i teşekkür oldu.

Eğitim İdâresinin ısrârıyla *Son Hattatlar*'ı yazıyorum. İki seneden beri basıp ortaya koyamadılar; üzülüyorum. Meşâgil-i gûnâgûn içinde ne yazdığımı bilmiyorum. "Huz mâ safâ da' mâ keder."<sup>12</sup>

Bâki duâ ve hürmet, muhterem efendim. 12 Ramazan 1373/(15 Mayıs 1954)

İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl

\*\*\*



0 2350

<sup>12</sup> Anlamı: Neşe veren al, keder veren al bırak.

فی فضل الروم ) اسمندہ فضائل آل عثمانہ دائر آیاصوفیہ کتبخانہ سنده بر اثر مقبولی  
وارد . ( شفائیہ ) نک بر نسخہ سی آیاصوفیہ و نور عثمانیہ دہ ، ( تدیر مولود ) ک بر  
نسخہ سی بشیر آغا کتبخانہ سنده موجود در .

### شانی زاده عطاءالله افندی

هزار فن اطلاقه شایان ذوفنون ، فاضل ، ادیب ، مورخ بر ذات اولوب (مدینہ منورہ)  
ملاسی اسبق ( شانی زاده شهری محمد صادق ) افندینک مخدوم فضائل موسومیدر .  
معلومات ابتدائیہ سنی اکملدن صوکر علی الاصول علوم آلیہ و عالیہ پی دہ بعدالتحصیل  
( مکہ مکرمہ ) مولوتی و اوقاف ہایون مفتشکی وسائرہ کبی امور دہ ایفای حسن خدمت  
ایتمشدر . تفصیل احوالی جودت تاریخندہ محرر اولدینی اوزرہ ( تیرہ ) دہ ارتحال  
دار بقا ایشدر قشلہ جوارندہ اشرافدن علی پاشا مرحومک قوناغی قارشوسندہ کی  
مقابر مسلمیندہ دفین خاک غفراندر . اخیراً زیارت ایتدیکم مزارندہ محکوک اولان نظم  
و نثر بروجہ زیردر .

میسر اولمدی بکا شہادت  
الہی سن نصیب ایلہ سعادت  
بولہم تاکہ رسولکدن شفاعت

شانی زاده محمد عطاءالله افندی با امر عالی تیرہ مأمور ایکن مرحوم اولدی

سنہ ۱۲۴۲

مرحوم مشارالہ ( خواجہ اسحق ) ، ( حسین رفقی ) ، ( کتخدا زاده محمدعارف ) ،  
( منجم باشی عثمان صائب ) ، ( اسماعیل فرخ ) افندیلرلہ برلکدہ مجرد سلطان سلیم  
ثالث و سلطان محمود عدلی حضراتنک حمایہ ملوکانہ و تشویقات معارفپرورانہ لریلہ  
علی طریق التجدد حصولہ کلن معارف جدیدہ عثمانیہ مزک ایلک استادلری و اصطلاحات  
فنیہ و طبیہ عثمانیہ مزک ایلک واضعلری اولق طولانیسیلہ تاریخ علم و فنمزدہ ناملری  
کمال تقدیر و احتراملہ یاد ایدلمکدہ اولان فضلامزدن اولوب السنہ ثلاثہ ادبیاتنہ واقف  
اولغلہ برابر فرانسزجہیدہ آشنا وصنایع نفیسه دن شعر ، موسیقی ، رسمہ اولان وقوف

T

Tevfik Salim Bey (Dr., Muallim) 217

W

Willy. Dought (Muhacirler için Davutpaşa'da aşhane açan hanım) 184, 187, 188, 201  
 Wiltbolz (Colonel, Türk ve Yunan Üsera Mübadele Komisyonu Üyesi) 183

Z

Zeki Nâsır Bey (Dr., *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* yazı heyetinden "İctimaî Hıfzıssıhha" makaleleri yazarı) 207  
 Ziya Nuri Paşa (Müderres Dr., *Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumî Üyesi*) 205, 206



## ŞANİZÂDE MEHMED ATAULLAH EFENDİ'NİN KÂNÜNÜ'L-CERRÂHİN ADLI KİTABININ İNCELENMESİ

Dr. Namık Kemal KURT\*

### A Review of Şanizade Mehmed Ataullah Efendi's Book: *Kanunü'l Cerrahin*

*Şanizade*, who lived in the first half of the 19<sup>th</sup> century, is an important physician for his great contributions to the Ottoman Medicine, by transferring European medical knowledge. He has important books concerning history, as well as medicine. In one of his works on medicine, *Hamse-i Şanizade*, a work of five volumes, the volume titled *Kanunü'l Cerrahin* (the Law of Surgery), deals with surgery. Written in 1810s, the book could be published only in 1828, after *Şanizade's* death. In the introduction of the book, diseases necessitating surgery and surgical operations are described in brief. In the part concerning diseases requiring surgery; swellings, diseases of the urogenital organs, hard and soft tumors, injuries and wounds and methods of their treatment are dealt with. As an additional part, orthopedical disorders, such as fractures, dislocations and other skeletal disorders are described. Surgical operations are written aiming to train in the field. The book is not composed in the classical style of the Ottoman surgery books, which implies that the book might be a translation from an Italian work or it may be an anthology.

**Key words :** Ottoman surgery, Şanizade Ataullah

**Anahtar kelimeler:** Osmanlı cerrahisi, Şanizade Ataullah

### GİRİŞ

Şanîzâde Ataullah Efendi'nin *Kânünü'l-Cerrâhîn* adlı kitabının incelenmesini seçmemdeki amacımın ilki, cerrah olmamdı. Bir Osmanlı cerrahi kitabını incelemekle, cerrah olarak yazarın katkılarını, pratiğe uygun olup olmadığını görmek ve değerlendirmek daha kolay olabilecekti. Cerrahi kitabını seçerken de Türkiye'de modern tıbbın Osmanlı'ya girmesine yardımcı

olan, yenilikçi ve lider bir hekim olan Şanîzâde Ataullah Efendi'nin cerrahi kitabını tercih ettik. Bu cerrahi kitabı fazla tanınmayan bir kitaptı. Baskı nüshasından bir tane ve yazma nüshasından da bir örnek vardı. Bu cerrahi kitabını incelemekle klasik dönem ile modern dönem arasındaki geçişi görebilmeyi amaçladık.

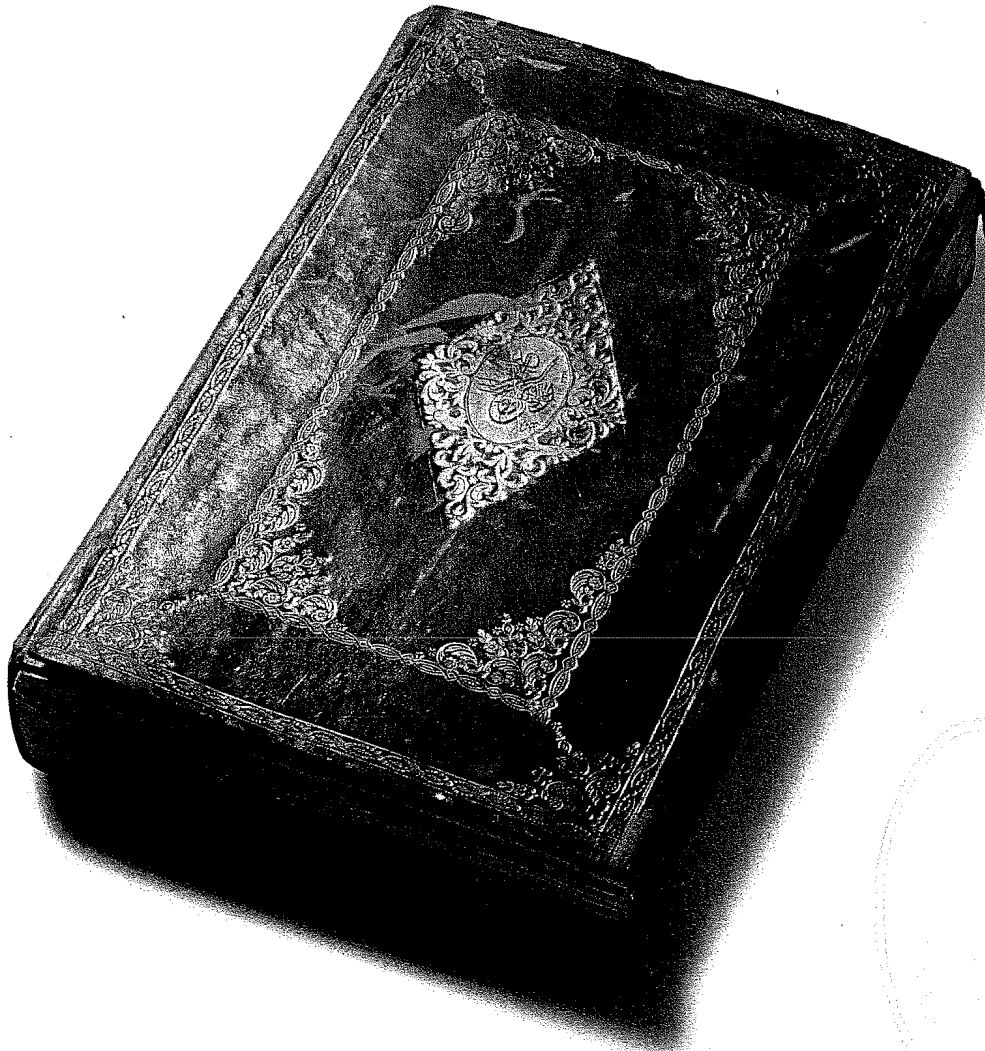
Çalışmalarına, cerrahi konusunda genel bilgilerle başladım. Dünyada

\* İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ayten Altıntaş danışmanlığında hazırlanan ve 1999'da kabul edilen doktora tezi.

\*\* Beykoz Devlet Hastanesi Başhekimliği, genç cerrah.

# Hamse-i Şânizâde ve Şânizâde Atâullah Efendi

[Osmanlı'da ise 1727 yılından itibaren öncelikle lügat kitapları basılmış daha sonra da bunları tarih, askerlik, coğrafya vs. takip etmiştir. Müstakil olarak basılan ilk tıp kitabı da Şânizâde Atâullah Efendi'nin "Hamse-i Şânizâde" adlı anatomi kitabıdır.]



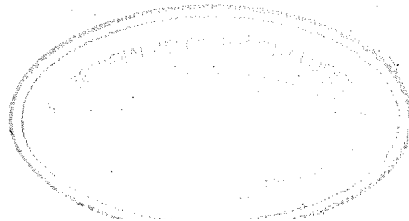
Müstakil olarak basılan ilk tıp kitabı: Şânizâde Atâullah Efendi'nin "Hamse-i Şânizâde" adlı anatomi kitabı.

Asklepios: Tıp Kültürü Dergisi, sayı: 1, İstanbul 2003, s. 56-73.

D. Z64Z

# Türk tıp tarihi

[Fatih ve tıp-Hamse-i Şânizâde-Askeri tıp mecmuası]



Fotoğraflar: Hasan Şengün



- II. Şânizâde Mehmet Ataulah, *Hamse-i Şânizâde*. İstanbul, Dârü't-Tıba'atü'l-Âmire 1235/1820, 3 cilt (1 cilt içinde) 1. Kitap: 7+2+131+180 s. 56 planş; 2. Kitap: 39 s.; 3. Kitap: 283 s.

Süleymaniye Medresesi'nin skolastik havasında yetişen Şânizâde Mehmet Ataulah (1771?-1826) mühendishanede öğrendiği Fransızca ve İtalyanca sayesinde Avrupa'da basılan yeni tıp kitaplarından yararlanarak hazırladığı eserlerle yurdumuza yeni tıbbın esaslarını getirmiştir.<sup>10</sup> Yaptığı çevirilere en son yenilikleri ve gözlemlerini de ekleyerek hazırladığı kitaplara İslâm dünyasındaki geleneğe uyarak Hamse-i Şânizâde veya İbni Sina (980-1037) nın Kanun'una benzeterek Kanun-ı Şânizâde adını vermiştir.

İlk olarak Miyârü'l-Etibba'yı çeviren Şânizâde 1812 de Mahmud II (1808-1839) a sunulmak üzere Şeyhülislâm Dürrişâde Abdullah Efendi (öl. 1828), ye verir. Fakat şeyhülislâm mektupçusunun rekâbeti, daha sonra da Silahdar Ali Bey (Ölm. 1829) ve Hekimbaşı Mustafa Mes'ud Efendi (Ölm. 1817) lerin ihmali ve kasitleri nedeniyle padişaha takdim edilemez. Şânizâde modern tıbbın anlaşılabilmesi için anatominin de bilinmesi gerektiğini düşünerek Teşrih-i hazırlar. Bu sırada Haremeyn Müfettişliği'ne atanınca görevi sadrazam denetiminde olduğundan anatomi kitabını Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa (1780-1859) vasıtasile padişaha sunar. Önsözde Miyârü'l-Etibba'dan da bahsedince Mahmud II daha önce yazdığı Usulü't-Tâbi'a da dahil her üç kitabın basılmasını buyurur.<sup>11</sup> Basımı üç senede tamamlanabilen kitap erkân (devlet büyüklerine armağan) ve halk nüshaları (satış için) olmak üzere iki biçimde hazırlanır.<sup>12</sup>

A. *Mir'âtü'l-Ebdân fi Teşrih-i A'zâ'i'l-İnsân*: Şânizâde'nin Eyüp Kadılığı görevinde iken hazırladığı resimli, bilimsel bir anatomi kitabıdır. Açık bir Türkçe ile yazılmış olması ayrıca Latince ve Türkçe anatomi terimleri ile dikkati çeker. Cevdet Paşa Türkçe istilâhât-ı tıbbiyenin ilk kez bu kitapta öne sürüldüğünü belirtir.<sup>13</sup> Faik Reşad ise tıp terimlerinin zaten var olduğunu Şânizâde'nin istilâhât-ı tıbbiye-i cedide (yeni tıp terimleri)ni koyan kişi olduğunu belirtmektedir.<sup>14</sup>

Şânizâde önsözünde; "bu kitabı teşrih erbabının eserlerinden toplayıp özetleyerek Türkler arasında yeni tıbbî âşına yoktur diyenlere cevap olmak üzere 1231/1816 da yazdığını" söyler.<sup>15</sup> Kitapta bulunan 56 adet anatomik resim erkân nüshalarında siyah, mavi ve pembe olmak üzere üç renkli, halk nüshalarında ise siyahbeyazdır. 5,6,7 ve 56 numaralı olanların sol alt köşesinde Erzurumlu Agop imzası görülmektedir. Tahminimize göre bakır klişeleri yapan ustanın adıdır.

Uzluk, Şânizâde'nin 20. ve 21. resimleri Bernhard Siegfried Albinus (1697-1770) dan, 49. resmi ve 55. resmin 1. şeklini Raymond de Vieussens (1641-1715) dan, 50. şemayı R. Drake (1708) den, 53. ve 54. resmi de Albrecht von Haller (1708-1777) den aldığını tespit etmiştir.<sup>16</sup> Biz de 55. resmin 2. şeklini Bartolomeo Eustachi (1521-1574) den aldığını saptamış bulunuyoruz.<sup>17</sup> Şânizâde 56. şemayı Duvarni(?) adlı bir hekimden aldığını bildirmektedir. Fakat bunun kim olduğunu belirleyemedik. Diğerleri için bir kayıt yoktur.

1894-1902 yıllarında İstanbul'da incelemeler yapan Bernard Stern, Şânizâde'nin anatomi kitabının tıbbiyede yasaklandığını yazmaktadır.<sup>18</sup> Oysa Hekimbaşı Küçük Hayrullah Efendi (1820-1869) nin gün-lüğünde bulunan bir kitap listesindeki kayıttan bu kitabın Mekteb-i Tıbbiye'nin demirbaşlarından olduğunu öğreniyoruz.<sup>19</sup> Buradan teşrihin uzun süre ders kitabı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bilim dilimiz ve anatomi tarihimiz bakımından çok değerli olan anatomi kitabı iki bölümden meydana gelmiştir:

1. Ostolocya (osteology-kemik bilim)
2. Sarkolocya (sarcology-kas lifleri anatomisi)

B. *Usulü't-Tâbi'a*: Şânizâde Yunanca fizyoloji sözcüğünün karşılığı olarak bu ismi vermiştir. Önsöz ve başlıklar Arapça metin açık bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. İki kısımdan ibarettir:

1. Tabii hadiselerle ayrılmıştır, üç bölümü vardır:
  - a. Kaviü't-tabi'iyye (çiğnemek, yemek gibi doğal güçler)
  - b. Kaviü'n-nefsâniyye ve teanni bi'l-hayatiyye (nefes alma, kan dolaşımı, ter gibi)
  - c. Kaviü'l-hayvaniyye (his, uyku, görmek gibi)
2. Fi zikrül-emrâz ve'l-esbâb ve'l-a'râz (hastalıklar, sebepleri ve belirtileri)

C. *Miyârü'l-Etibba*: Şânizâde bu eserini Avusturya İmparatoriçesi Marie Thérèse (1740-1780) nin başhekim, Avusturya Tıp Fakülteleri Dekanı Baron Anton von Stoerck (1731-1803) ün *Medizinisch-Praktischer Unterricht für die Feld- und Landwundärzte der Österreichischen Staaten* (Avusturya Memleketleri Askeri Hekimleri ve Köy Cerrahları İçin Pratik Tıbbî Öğrenim) isimli kitabının, Bartolameo de Battisti de San Giorgis (1755-1831) tarafından yapıp 1778 de Venedikte basılan İtalyanca çevirisini esas alarak dilimize aktarmıştır.<sup>20</sup>

Önsözünde yazarı ve başka dillere yapılan çevirileri hakkında bilgi verilmektedir. Şânizâde Stoerck'ün Marie Thérèse ve oğlu Joseph II (1765-1780 annesile, 1780-1790) i övdüğü yerleri çıkartmıştır.<sup>21</sup> Telkih-i cüderî-i bakârî bahsinde de<sup>22</sup> artık eskimiş olan variolisation (çiçek aşısı) konusunu bırakıp yerine yeni yayınları inceleyip Müslümanlarca yazılmış risaleleri okuyup özetleyerek Edward Jenner (1749-1823) in yeni buluşu vaccination (inek çiçeği aşısı) metodunu koyduğunu söylemektedir. Terzioğlu'nun tespit ettiğine göre bu kısım Viyanalı hekim Aloisio Careno'nun vaccination üzerine yazdığı risâlenin tercümesidir.<sup>23</sup>

## 313. MEHMED MÜNİB

Seyyid Mehmed Münib Antep'li'dir. Fakat İstanbul'da eğitim görmüş ve nihayet saray hocası olmuştur. Bu yüzden sırasıyla mollahlıklara ve 1222/1807'de de Kaziaskerlik payesine nail olmuştur. Şevketli koruyucusu III. Selim'in şehâdetinden sonra Anadolu'nun içerilerine sürgüne gönderilmiştir. Önce Ankara'da sonra da Aydın' (Güzelhisar) da bulundu ve 20 Şevvâl 1238/1.VII.1823'de orada öldü. Kendisi gibi sürgünde ölen şeyhülislâm Mehmed Atâullâh'ın yanına gömülmüştür.

Özellikle arapçayı çok iyi bilen ve bu dilde Şeybânî'nin savaş hukukuna dair yazmış olduğu *Siyer el-kebîr* adlı eserini türkçeye tercüme etmiş<sup>1</sup> ve ayrıca bir çok eserlere değerli serhler yazmış olan Seyyid Mehmed Münib, Müstekîmzâde'nin (bk. Nu. 293) *Davhet ül-meşâyih ül-kibâr*'ına 1221/1807'ye kadar gelen bir zeyl yazdığı için burada anılmağa değer. Bu zeyle de sonradan zeyiller yazılmıştır; bk. Nu. 335. Nihayet söylendiğine göre<sup>2</sup> *Hulâset ül-keîâm fî redd ül-avâmm* adıyla *Nizâm-i Cedîd*'i savunan bir yazı yazmıştır. "Ya minnetdarlık duygusu, yahut da vicdanî kanı kendisini III. Selim'in yaptığı düzeltim planına yandaş kılmış ve ulemâdan

1 Basılışı, İstanbul, 1241; iki cild, 357 ve 373 S. 4°.

2 Bu kitabı yazmanın ne gibi bir delile dayanılarak Seyyid Mehmed Münib'e atfedilmiş olduğu hakkında bir hüküm veremeyeceğim; bk. Not. 1'e. - GOR, IX, 244, Nu. 151'de de işaret edilmiş olduğu üzere *Nizâm-i Cedîd*'in asıl kurucusu ve baş koruyucusu olup Çelebi Efendi adıyla anılan seksen dört yaşındaki Re'is ül-küttâb Mahmûd Râ'îf Efendi bu adla *Nizâm-i Cedîd* hakkında bir savunma yazmıştır. Bu da W. Wilkinson'un *Tableau de la Moldavie et de la Valachie* (Paris 1821)'sinin 265-355 sayfalarında *Explication de l'institution du Nizamy - Cedid, ou Nizam Dgedid, et remarques curieuses à cet egard, par Tschelabi Efendi, l'un des principaux dignitaires de l'Empire Ottoman, conseillers, ministre d'état, etc., traduite du manuscrit original turc* adıyla çıkmıştır. Bunun Mahmûd Râ'îf Efendinin ilk önce 1213/1798 yılında 60 S. 4° büyüklüğünde ve 26 gravürle ve *Tableau des nouveaux réglemens de l'empire Ottoman* adı altında basılmış olup (imprimé dans la nouvelle Imprimerie du génie sous la direction d'Abdurrahman Efendi) 1802 yılında Paris'de ve Strasburg'da yine aynı adla tekrar basılmış olan eseri olması muhtemeldir; daha etraflı bilgi için bk. Zinkeisen, GOR, VII, 324 not ve J. v. Hammer, GOR, VII, 587, Nu. 28. 17. Rebi' I. 1222/25. I. 1807'de ölmüş olan Mahmûd Râ'îf Bey için bk. SO, IV, 329 vd. ve *Seftinet er-rü'esâ*, 145 vd. Mahmûd Râ'îf her alanda bilgisi olan çok dikkate değer bir şahsiyet idi. Hayatını incelemek suretiyle ona yakışan değeri vermek yerinde olur.

Babinger, OSMANLI TARİH YAZARLARI, 375-377, 1982 (ANKARA)

olduğu halde bir çok kudretli muhaliflere karşı bu planların savunmasını üstlenmiştir. Bununla ilgili savunmasında *Nizâm-i Cedîd* kurumunun esas itibariyle dinî dogmaya uygun olduğunu ve bu arada düzeltimin önemini özellikle şerî ve tarihî sebeplerle ispat etmeğe uğraşmaktadır. "Yeniçerilerin bozuk durumunu o devirde yaşayan halkın gözleri önüne sermesi ve tasarlanan düzeltimin başarılı olmamasının küçük ve önemsiz sebeplerini açıklamış olması, o dikkate değer devrin anlaşılmasına değerli yazdımlarda bulunmaktadır" (OGNZ, 16).

YAZMALAR : A) *Zeyl-i Davhet ül-meşâyih* : msl. Kahire, TK, 225'de. - B) *Hulâset ül-keîâm fî redd ül-avâmm* : Viyana, Milli Küt., Nu. 1152 (Flügel, *Katal.*, II, 320 v.d.; bk. OGNZ, 16). Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi., Yazm. Nu. 46 (Yazarı olarak Koca Segban Baş gösterilmiştir. Çeviren).

BASIMLAR : A) *Zeyl-i Davhet ül-meşâyih* : bk. aş. Nu. 335. - B) *Hulâset ül-keîâm* : TOEM, 39-42 sayılara ilave olarak yayımlanmıştır, 54 S. 3.

KAYNAKLAR : Fatîm, *Tezkire*, 382 v.d.; OGNZ, 16; SO, IV, 517.

## 314. ATÂULLÂH MEHMED, ŞÂNİZÂDE

Şânîzâde İstanbul'ludur. Müderris Sadık Efendinin oğludur. Babasının mesleğine girmiş 1208/bş. 9.VIII.1793'de müderris, Muharrem 1230/Aralık 1814'de Eyyüb Kadısı, Sefer 1235/Kasım 1819'da vakanüvis olmuştur. Muharrem 1237/Ekim 1821'de Mekke Mollası payesiyle Evkaf müfettişi olmuş, 15. Sefer 1241/29.IX.1825'de azledilmiş ve Sefer 1242/Eylül 1826'da Yeniçerilerin imhası dolayısıyla Bektaşilik'e meyillerinden şüphe edilen diğer müderrislerle birlikde Tire'ye sürülmüş ve az bir zaman sonra üzüntüden

3 Önsözde, yazarının Koca Segbân Baş (Bunların bir listesi, SO, IV, 770!) adında biri olduğu ve bunun hayatı hakkında 1131/1711 yılında doğmuş ve 1219/1804 yılında ölmüş olduğuna dair Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiden başka bilgi bulunmadığı açıkça söylenilebilir. Bu eserin tamamı Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihine 7. cild S. 243 vd'da yayımlanmıştır. Bu baskının da başlangıcı aynı adı taşıdığından bunun Seyyid Mehmed Münib'e mal edilmiş olan risale olduğu şüphesizdir. Bütün bu mesele aydınlatılmak gerektir.

Babinger, s. 375-377, 1982 (ANKARA)

III. Şânizâde Mehmet Atâullah; *Kânunü'l-Cerrâhîn*. Bulak, Bulak Matbaası 1244/1828, 134 s.

Hamse-i Şânizâde'nin dördüncü kitabı olan bu eser Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa (1770-1848) nın emri ile basılmıştır. Bianchi kitabın adını "El cildü'r-râbi" min kütüb-i Şânizâde fi ilmi't-tıbb" ve basım tarihini de 1246 olarak vermiştir.<sup>24</sup> Zenker de bu bilgiyi aynen Bianchi'den alarak aynı yanlışı tekrar etmiştir.<sup>25</sup> Oysa Kânunü'l-Cerrâhîn'de<sup>26</sup> bu tarih 1244 olarak açıkça yazılıdır. Kitabın başında da "El

kitâbü'r-râbi min kütübü'l-hamsetü'l-Şânizâde fi'l-a'mâlü'l-cerrâhiyet ve mâyet'e'alluk bi-zâlik" ibaresi bulunmakla birlikte Arapça önsözde isminin Kânunü'l-Cerrâhın olduğu yazılıdır.<sup>27</sup>

Cerrâhî hastalıkları bölüm bölüm veren Şânizâde önce türleri, nedeni, belirtileri, ilacı ve sonra da yapılması gereken operasyonları anlatmıştır. Bazıları şunlardır: dâhis (dolama, panaris), kuba' (temregü, herpes), hanâzır (sıraca, scrophule), polipus (polype), sel'(ur, lupuce), hassâtü'l-mesâne (mesane taşları kal-kulus), ankilus (eklem katılaşması ankylosis), inkisârü'l-izâm (kemik kırılması), hal'(çıkık).

Hamse-i Şânizâde'nin beşinci kitabı *Mizânü'l-Edviye* adını taşır.<sup>28</sup> Birinci bölümü müellif hattı ile Uzluk'un Konya İl Halk Kütüphanesi'ne bağışladığı kitapları arasında olup ikinci kısmı henüz elimize geç-memiştir.

24. Thomas Xavier Bianchi, *Catalogue générale et détaille des livres Arabes, Persans et Turcs*, Imprimés à Bulac. Paris 1847, s. 37.

25. J. Th. Zenker, *Bibliotheca Orientalis Manuel de Bibliographie Orientale*. Cilt. I, Leipzig 1846, s. 159.

26. Şânizâde, *Kânunü'l-Cerrâhîn*. Bulak 1244/1828, s. 134.

27. Şânizâde, *Kânunü'l-Cerrâhîn*. Bulak 1244/1828, s. 2.

28. Feridun N. Uzluk, "Şânizâde Atâullah el Kitâbü'l-Hâmis fi Zikri'l-Edviye," *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Cilt. 3, Sayı. 12 (İstanbul 1939), s. 115-127; Cilt. 4, Sayı. 13 (1939), s. 1-16; Cilt. 4, Sayı. 14 (1939), s. 89-96; Cilt. 4, Sayı. 16 (1940), s. 173-182.

*Sanigade Mehmed Ataulah Ef.*

4903 - محمد عطاء الله بن محمد صادق الرومي العثماني

الفقيه الحنفي القاضي المؤرخ المعروف بشاني زاده المتوفى

1826/1242

( أنظر: هدية العارفين 362/2 ؛ ذيل كشف الظنون 515/2 ؛

معجم المؤلفين 294/10 ؛ عثمانلي مؤلفري 221/3 ؛ فهرس

أوزاكه 79/2 ، 252 )

من تصانيفه :

1 - بدائع الصكوك - في الوثائق الشرعية (ت)

بإيزيد رقم 2675 ورقة 213 ، 1205 هـ فاتح رقم 2338

صفحة 195 ؛ عاطف أفندي رقم 1113 ؛ مهر شاه سلطان رقم

131 صفحة 336 ، 1208 هـ ؛ متحف مولانا رقم 4347

ورقة 192 ، 1212 هـ ؛

2 - تاريخ شاني زاده - في الوقائع العثمانية (ت)

علي أميري رقم 1/428 ؛ رقم 1/553 - 2 ورقة 350 ؛

أسعد أفندي رقم 3/2155 - 4 ورقة 166 ؛ حاجي محمود

1/4851 - 2 ورقة 243 ؛ طبع في Istanbul 1284 علي

ثلاثة أجزاء وفي إستانبول 1290 على أربعة أجزاء ؛

3 - رسالة في الفتاوى (ت)

أسعد أفندي رقم 589 ؛

4 - قانون الجراحين - في الطب (ت)

جراح باشا طب تاريخي رقم 366 ورقة 59 ؛ طبع في بولاق

1244 ؛

5 - معيار الأطباء - في الطب

جراح باشا طب تاريخي رقم 538 ورقة 465 ؛

28 TEMMUZ 1992

Sign.:56893

Uzluk, Feridun Nafiz:

14 [ondördüncü] Mart 1951 Tıp Bayramı Dolayısıyla Sâni Zade Mehmet  
Ataullah. Ankara, Örnek Matbaası, [1951]. 22 S.; 2 ill..

Sign.:58473

- 181395 Şanizade M. Ataullah  
2168 EROL, Halil İbrahim. Şanizade Mehmet Ataullah:  
an example of Ottoman history writing and thought  
of history. *İnsan & Toplum: Human & Society* 2 / 3  
(2012) pp.51-56. [19th-century chronicler.  
Extended abstract of a preceding article in Turkish.]